

בעזהשי"ת

קונמרם

רמוני תכלת

ביאור כמה חומים צלילית ראויים להיות מתכלת,
והוכחות שקי"ל להלכה שיש להטיל צ' חומי תכלת וצ' חומי לבן,
ובדעת רוב ראשונים, וכן נראה עיקר בדעת הגר"א ז"ל

בעזהשי"ת

קונטרס

רמוני תכלת

ביאורים בסוגיות בעניני מספר חוטי תכלת,
להוכיח שקי"ל להלכה ששיעור תכלת ולבן שוין
ויש ב' חוטי תכלת וב' חוטי לבן בציצית
וכן דעת רוב ראשונים, וכן נראה עיקר בדעת הגר"א ז"ל

-לא מוגה-

מהדורה שניה עם כמה תיקונים

שנת השמיטה תשע"ה

פניה"ק ירושלים תובב"א

בקונטרס הנוכחי נבאר שעיקר הגירסא בספרי לכאורה מבואר שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, וכן הוא פשטות הסוגיא במנחות, וכן דעת רש"י והתוס' ורוב רבותינו הראשונים, וגם יש לומר שכל שיטת הראב"ד והרמב"ם תלויים בגירסתם בספרי, ואילו ראו את גירסתינו בספרי אולי היו חוזרים משיטתם. וגם נבאר שהרבה אחרונים הורו להלכה למעשה, אף לקולא, כשיטת רש"י והתוס', וביניהם המשנ"ב (ט, יד) והחזו"א (ג, כו).
בדעת הגר"א לכאורה יש סתירה בשיטתו, ואין טעם חזק להניח שעיקר דעתו הוא כדעת הראב"ד יותר מלהניח שעיקר דעתו הוא כשיטת התוס', וע"פ הכללים שיסד לנו החכ"צ, המהרש"ם, והחזו"א נמצא שעיקר דעת הגר"א הוא כמו שכתב בביאורו לשו"ע, והוא שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, וכן מסתבר שזהו סוף דעתו מכמה טעמים, כמבואר בפנים באריכות.

הערות, הארות, השגות, תגובות,
יתקבלו בשמחה רבה.

הכתובת:

משה אפרים אינדיק

בית ישראל 3

ירושלים

058-327-7123

דוא"ל: moshis11@gmail.com

הקדמת הכותב:

הנה בזה"ז כמה בני תורה יראים ושלמים התחילו ללבוש מה שלדעתם הוא התכלת. ואם זה באמת תכלת או לא, לא באתי לבאר, שכבר האריכו רבים וטובים בזה, הן בקונטרסים המוכיחים בטוב טעם ודעת שמצאו התכלת, והן בקונטרסים שהתנגדו לחידוש התכלת. אמנם מאחר שיש כמה בני תורה שחוששים להדבר מכל מקום, עלינו לברר איך לנהוג למעשה בדיון מספר חוטי תכלת בציצית. ולזאת באתי, ולא להורות לרבים ח"ו, רק באתי להעיר הערות בסוגיות אלו, וישמע חכם ויוסף לקח, והבוחר יבחר.

וקראתי לחיבור זה בשם "רמוני תכלת" ע"פ הגמ' בברכות נ"ז. "הרואה רמונים בחלום כו' כרמונא פלגי, אם ת"ח הוא יצפה לתורה שנאמר (שיר השירים ח, ב) אשקך מיין הרקח מעסים רמוני. ואם ע"ה הוא, יצפה למצות שנאמר (שיר השירים ד, ג) כפלח הרמון רקתך, מאי רקתך - אפילו ריקנין שבך מלאים מצות כרמון". וצ"ב למה דוקא אם הוא ת"ח - כלומר מי שכבר קנה הרבה תורה - יצפה לתורה, ואילו עם הארץ ישאר בלי תורה, ולכאורה הוה ליה למימר שאם ע"ה הוא יצפה ללמוד תורה. והנראה בזה הוא שבחינת הרימון הוא בחינה של כמות וריבוי מספר כמו שהרימון מלאה כמה מאות גרעינים (וע"ע אר"ח תקפ"ג א). והענין הוא שלא שייך ריבוי מספר אם לא שכבר יש לו קצת להרבות, ולכן רק מי שכבר קנה תורה שייך לצפות לריבוי בתורה, אבל עם הארץ שעדיין לא קנה שום תורה, אין לו לצפות לתורה, שהרימון לא יחדש ת"ח, אלא רק ירבה מה שכבר יש לו, ולכן אין לו לצפות אלא למצות, שבזה שייך גם אצל ע"ה ריבוי מספר. ובזה מובן המשך הגמ' שהביא שאפי' ריקנים כו' מלאים מצות כרימון, שלכאור' צ"ב השייכות של הריקנים לזה שאמרו שע"ה יצפה למצות, אלא נראה שהוה אמינא שאולי עם הארץ אפי' למצות לא יצפה, שאולי אין לו אפי' מקצת מצות וממילא לא שייך בזה ריבוי מספר, וע"ז מביא הגמ' שאפי' ריקנים מלאים מצות כרימון, וכלומר שגם לע"ה יש מצות, ומאחר שיש לו כבר מצות שייך בזה ריבוי מספר, ודו"ק. וכמו כן בחיבור זה, לא באתי לדבר אלא לאלו שכבר יש להם תכלת, ורק שתקותי לריבוי במספר התכלת, אמנם לאלו שאין להם תכלת אין להם מה לצפות ברמוני תכלת.

תודתי נתונה להרב ישראל בארקין שליט"א שעזרני הרבה בנושא זה, וכן נעזרתי הרבה מקונטרס "גדילים תעשה לך" להרב בן ציון הלוי מיללער שליט"א, וכן מכמה הערות והשגות שקיבלתי מהרב צבי הרציג שליט"א, וכן מכמה מאמרים שנדפסו ב"והיה לכם לציצית", ומקונטרס "בכנף איש יהודי" להרב יצחק ברנד שליט"א.

הנה לא הבאתי כאן כל צד וצד וכל קוץ וקוץ, רק כתבתי עיקרי הדברים שיצאו מפלפול חברים ומשא ומתן עם ת"ח, ויותר ממה שהבאתי לפניכם כתוב אצלי, והמבקשם יכול לפנות אלי.

ואסיים בתפילה לקל עליון שלא אכשל בדבר הלכה, ושנוכח במהרה בימינו להכרעת הסנהדרין בלשכת הגזית.

התוכן:

ז	סימן א' - מחלוקת הראשונים במספר חוטי תכלת
ח	סימן ב' - ביאור הגירסא המקורי בספרי
יד	סימן ג' - ביאור משמעות הש"ס
יט	סימן ד' - ביאורים בשיטת התוספות
כג	סימן ה' - בירור איך קיימא לן להלכה
כח	סימן ו' - ביאור שיטת הגר"א
מ	סימן ז' - ביאור דברי הגר"א בביאורו לשו"ע

סימנים שלא נדפסו במהדורה זה

- בירור אם המחלוקת בגירסאות בלבד, ואי אמרינן כללי הפסק במח' בגירסאות.
- בירור הכלל של דברי קבלה מכריע, ואי שייך כאן, ודעת המקובלים בזה.
- דיון בדברי המשכנות יעקב בדעת הרמב"ם, וישוב שאר שיטות הראשונים לפי דרכו.
- בירור הדין לדעת הרמב"ם אם עשה כתוס', ולדעת התוס' אם עשה כהרמב"ם.
- בירור שמצות תכלת הוא חובה, ולא רק מצוה מה"מ.

סימן א' - מחלוקת הראשונים במספר חוטי תכלת

הנה ידוע שנחלקו רבותינו הראשונים ז"ל בענין כמה חוטי תכלת יש בציצית, ונראה שביסודו המחלוקת הוא עמוק יותר, ובאמת הם חולקים איך להגדיר מצות תכלת.

דעת הרמב"ם (פ"א מציצת הל' ו') שרק אחד משמונה החוטים הוי מתכלת, והוא חצי חוט מתוך ד' החוטים. וביארו האחרונים (בראשם בשו"ת משכנות יעקב סי' י"ג) שס"ל שמצות תכלת אינו כמו מצות לבן שהוא קיום בחוטים, אלא המצות תכלת הוא בעקרון לכרוך התכלת ע"ג שאר חוטי הציצית, ולכן לדעת הרמב"ם כל הכריכות נעשים בתכלת (חוץ מראשונה ואחרונה). וכן משמע במש"כ שם (פ"א ה"ג) וז"ל "נמצאו במצוה זו שני צווים, שיעשה על הכנף ענף יוצא ממנה, ושיכרוך על הענף חוט תכלת" וכ"מ בפיה"מ (מנחות פ"ד מ"א) עי"ש. ומשום דעיקר מצות תכלת הוא רק לכריכות, סברא הוא שאין צריך יותר מחוט א' כדי לכרוך בו, וגם אפילו חוט שלם לא בעינן, שהרי סגי לכרוך בחצי חוט בלבד". והרמב"ם בתשובה לחכמי לונגיל (שו"ת פאה"ד סי' כ"א, ומובא בכס"מ כאן) ביאר את טעמו שלשון פתיל משמע רק אחד, ולא שנים.

והראב"ד (שם בהשגות ע"פ גירסתינו) כתב שיש שני חוטים של תכלת וששה של לבן. ונראה שס"ל שתכלת הוא טפל למצות הלבן, אבל מ"מ מצות תכלת הוא מצוה שמקיימים עם חוטים, ולא רק קיום בכריכות כדעת הרמב"ם, ולכן לדעתו צריך חוט שלם ולא די בחצי חוט, וכמו כן ס"ל להראב"ד (שם פ"א ה"ז) שהכריכות נעשים מלבן ותכלת בסיווגין כריכה א' לבן וכריכה א' תכלת וכו'.

ורש"י (שבת כז: ד"ה סד"א, מנחות לח. ד"ה התכלת) והתוס' (מנחות שם, ובעוד כמה מקומות בש"ס) ושאר ראשונים (כמו שהארנו לקמן סי' ד') חולקים על הרמב"ם והראב"ד, ודעתם הוא שיש ד' חוטים מתכלת וד' חוטים מלבן. וכתבו התוספות (מנחות ל"ח ד"ה התכלת) שטעמם הוא "דכיון דתרי מיני בעי רחמנא סברא היא שיהיו שוין", וכמו כן ס"ל להתוס' (מנחות ל"ט. ד"ה לא) שהחוליות נעשים בסיווגין, חוליא א' לבן וחוליא א' תכלת כו', ולכאורה זה לשיטתם ששני המצות שוים הם, וכמו שבמספר הם שוים, הוא הדין שהם שוים בענין החוליות.

א. המאירי (יבמות ה:) למד שיש שני חוטים מהשמונה של תכלת, אבל דעתו כהרמב"ם לענין הכריכות, ויש לומר שהוא ג"כ ס"ל כהרמב"ם, אלא לית ליה החידוש שיוכל לצבוע רק חצי חוט. ולכאורה י"ל שכ"ה שיטת הריא"ז והערך.

ב. ועי' בית יוסף ריש סימן י"א שגרס בדעת הראב"ד כשיטת התוס', וכן נראה מכס"מ שם [שכ' שכדברי הראב"ד כתבו תוס', וא"כ פשוט שגרס כנ"ל, ולא כמו שגרס בכס"מ בטעות]. ויש להביא ראיה לגירסא שלנו משאילת חכמי לונגיל בתשובת הרמב"ם הנ"ל, שכל הדברים ששאלו הם מהשגות הראב"ד כמש"כ המגדל עוז פ"ב ה"ז, ושם איתא ששנים הם מתכלת וששה מלבן. וכן הובא בשם הראב"ד בארחות חיים הלכות ציצית, וכן גרס הרב וידאל הצרפתי, וכן נקטו הגר"א, והמשכנ"י סי' י"ח, והנצי"ב, ועוד הרבה.

סימן ב' - ביאור הגירסא המקורי בספרי

הנה כפשוטו היה נראה שעיקר המחלוקת באמת תלוי בחילופי גירסאות, שבהתוס' (מנחות לח. ד"ה התכלת, ושם מ"א: ד"ה ב"ש, בכורות לט: ד"ה כמה) הביאו בתוך דבריהם ספרי שכתוב מפורש שבית שמאי (וכאן ההלכה כב"ש כמבואר במנחות מא:) סבירא להם שיש ד' חוטים מתכלת וד' חוטים מלבן, וכנראה שהתוס' גרסו כן בספרי הן בפר' שלח והן בפר' כי תצא, ולכן הפשטות הוא שהספרי היה מקור לשיטתם³. ומאידך, הריא"ז כתב (הלכות קטנות עמ' רכ"ג) כדעת הראב"ד, וסיים שם "וכן מבואר בספרי", וע"כ גרס דלא כהתוס' בספרי (עכ"פ בפר' שלח), וכן רבינו הלל סו"פ שלח נמי מבואר שגרס בספרי דלא כהתוס'.

הנה מאז שהדפיסו הספרי בראשונה בויניצאה (בשנת ש"ו), הגירסא לפנינו בסוף פר' שלח הוא כשיטת הראב"ד והיינו "שלשה של לבן ורביעית של תכלת" ובפר' כי תצא הגירסא הוא כשיטת התוס' שיש ד' חוטים מתכלת וד' חוטים מלבן. אבל לא נראה שגרסו הראשונים כן, שאף אחד מהם לא העירו על הסתירה בין שני המקומות⁴, ולא עוד אלא שיש מהם שהביאו בפירוש שני המקומות כגירסת התוס' כדלקמן, וע"כ לא ראו הראשונים שני הגירסאות. ולכן אם המחלוקת באמת תלוי בחילופי גירסאות, מוכרחים אנו לומר ששניהם ממקור אחד יצאו, וא"כ נחזי אכן איזה מן הגירסאות נראה עיקר.

הנה הוא הגירסא בספרי לפנינו סוף פרשת שלח לך (פיסקא קט"ו):

"ועשו להם ציצית, שומע אני יעשה חוט בפני עצמו, ת"ל גדילים, מכמה גדילים אתה עושה אין פחות משלשה דברי ב"ש, וב"ה אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת, והלכה כבית שמאי, בד"א בתחלתו אבל שיריה וגרדומיה כ"ש"

וזוהו הגירסא לפנינו בפרשת כי תצא (פיסקא רל"ד):

"גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט א' בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשין אין פחות מג' חוטים, כדברי ב"ה, וב"ש אומרים ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן של ד' ד' אצבעות והלכה כדברי ב"ש, בד"א בתחלה אבל בשירי' ובגרדומי' כ"ש. ד"א, גדילים זה הלבן, מניין לרבות את התכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"

ג. אמנם לקמן נבאר שבאמת אין הכרח לזה, ולא מבואר שמקורם של התוס' תלוי אך ורק בספרי, רק שכן למדו הסוגיות, והביאו הספרי כסעד לדבריהם, מ"מ אולי בלי הספרי עדיין היו עומדין בשיטתם מחמת הסוגיות.

ד. ולא עוד, אלא בספר ערוגת הבושם (מתלמידי בעלי התוס', ח"ג עמ' 224) הקשה על שיטת הרמב"ם מדברי הספרי שמבואר שיש ד' חוטים מתכלת, ונדחק מאוד לישב לומר שכוונת הספרי הוא שכשר לעשות כל הד' חוטים מתכלת, או כשר נמי בכל ד' חוטים מלבן, וכוונת הספרי הוא כמתני' שתכלת אינו מעכב את הלבן כו', ומדוחק זה ברור שלא ידע על שום גירסא אחרת.

והנה אם שניהם ממקור אחד יצאו צריכים לראות איזה מהם יותר מחוור, שע"כ אחד מהם הוא טעות סופר, והכל באמת צריך להיות גירסא אחד⁷. ואחר העיון נראה שיותר ראוי לשבש של פר' שלח מלשבש פר' כי תצא מכח שלשה טעמים.

א. הנה ברור שהתוס' (ולכאורה כן הוא לשאר הראשונים האוחזים בשיטתם) גרסו בספרי שלפניהם בשני המקומות שיש ד' חוטים מתכלת וד' מלבן, שהלא הראשונים הביאו את הספרי בשני המקומות כגירסתם (ע' תוס' ל"ח, מא:; וכן בעל העיטור הביא שני המקומות זה אחר זה וגרס כתוס' בשניהם, וכן בפ' המיוחס [בטעות] לראב"ד איתא כגירסת התוס' פר' שלח). אמנם לא מצינו שאף אחד שמביא הגירסא כהראב"ד בשני מקומות, ורק מצינו גירסת הראב"ד בפרשת שלח בלבד. ולכן ודאי עדיף לומר שנפל טעות במקום אחד (לפנינו פר' שלח שהגירסא כהראב"ד), מלומר שבתחילה נעשה טעות בשני מקומות (שיש שגרסו בשניהם כתוס'), ואח"כ מאיזה טעם שיהיה במקום אחד (פר' שלח) נתקן ואילו במקום השני (פר' תצא) עדיין בטעותו עומדת, ולא עוד אלא שלא נשאר לנו אפילו שריד ופלט מהגירסא המקורי בפר' תצא⁸. ולכן מסתבר לומר שגירסת התוס' עיקר.

ב. עוד ראוי להעיר שהגירסא לפנינו בפר' שלח משבשתא היא מכמה טעמים. א- נחלף בית שמאי עם בית הלל⁹, וזה ודאי טעות שהוא כנגד גמרא מפורשת במנחות מא: ב- ליתא לשיעור אורך החוטים [של ארבע ארבע אצבעות] ומ"מ איתא שם "בד"א בתחלה אבל שיריו וגרדומיו כ"ש"¹⁰ וזה ודאי שיבוש, שא"א לומר דין גרדומין בלי נתינת השיעור מקודם¹¹. ג- גם הגירסא בפר' שלח הוא מכמה גדילים "אתה עושה", אבל כוונת הספרי הוא מכמה חוטים שייך לעשות חפצא של גדילים, כלומר שאם התורה אמר גדילים כמה חוטים מוכרחים להיות. ואינו מדבר על מי שעושה גדילים ששייך לשון "אתה עושה", אלא מדבר על החפצא דגדילים ולכן פשוט שצ"ל "מכמה גדילים נעשים" כמו שהוא בפ' תצא, ודו"ק. ולכאורה ריבוי השיבושים הוא ריעותא בכל יחושו של גירסא זה, ויותר קל לומר שהוא משובש לגמרי.

ה. ולא אדון כאן בהגהות הגר"א, שהלא ההגהות אינם אלא חלק משיטת הגר"א, ולקמן אבאר את שיטת הגר"א באריכות.

ו. חכ"א אמר לי שכנראה שגירסת פר' תצא הוא הוספה מגליון, ולדעתו הגליון אינו אלא העתקה של הספרי בפר' שלח, והביא ראיה מזה שקטע זה של פר' תצא חסר בכמה מכת"י. ואע"ן ואומר אדרבה, אולי כמו שחסר מכמה כתבי יד כן לא היה לפני הראב"ד ודעימיה, ולכן כתבו מה שכתבו, ואולי אילו ראו הגירסא היו חוזרים משיטתם. אבל בלאו הכי לא נחא לי לבנות תילי תילים של הלכות ע"פ הכת"י שהגיע לידינו, כי ודאי בכל בית מדרש בימי הראשונים היה להם ספרי, והתוס' (מ"א ע"ב ד"ה ב"ש ב') והרא"ש (ס' ז') כבר כתבו על החילוקים בין פר' שלח לפר' תצא (היינו שאר החילוקים, אבל בשניהם גרסו כשיטתם לענין מספר חוטי תכלת), והם לא עלו על דעתם שמקורו מהגליון. וגם הכת"י שמצינו שכתוב בגליון מה שנמצא לפנינו בפר' תצא הוא מאוחר יותר מזמנם של הרבה מבעלי התוס' כולל ר"ת (שכבר העיר על שני המקומות כנ"ל), ולכן אי אפשר לבנות מכת"י זה שום יסוד על מה שהיה לפני ר"ת.

ז. אמנם בזה אינו ראיה כ"כ, שבילקוט שמעוני ובמקצת מכת"י דבר זה מתוקן, אבל אולי תקנוהו מדעתם מאחר שמפורש דלא כזה בהש"ס. וראוי להעיר שנמצא בילקוט תלמוד תורה (תלמיד הרשב"א) גירסת תוס' בפר' שלח עם חילוף ב"ש וב"ה, ואיני יודע מה זה מלמדנו.

ח. ובגירסת ספרי המיוחס להראב"ד פר' שלח שהגירסא כתוס' איתא שיעור אורך קודם דין גרדומין, ואמנם אולי הגיה כן מדעתו שכתוב שם "ה"ג", אבל גם יתכן שכתב ה"ג משום שראה שיש גירסא אחרת, ולדעתו זהו עיקר הגירסא, ולא שהגיה כן מסברא בלבד.

ט. ויש מהאחרונים שפלפלו פלפולים רחוקים ליישב זה, אמנם כל התירועם שראיתי אינם אלא דוחק גדול, ומנחתיו לומר דוחק גדול כל כך חזינן חומר הקושיא.

ג. ויותר מכל הנ"ל, בספרי פר' כי תצא איתא ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן, והיינו תכלת קודם ללבן, ואמנם בפר' שלח דיבר הספרי על לבן קודם לתכלת. ויגעתי ומצאתי שבכל מקום שהראשונים [אפי' אלו שגרסו כשיטת התוס' שם] מביאים פר' שלח הם כותבים "ד' של צמר ללבן וד' של תכלת" ובכל מקום שמביאים פר' תצא הם כותבים "ד' של תכלת וד' של צמר". וממילא אם באנו לשנות את גירסת פר' תצא להיות כפר' שלח צריכין לשנות כולו ולגרס: (ד') [ג'] חוטים של (תכלת) [לבן] וד' {ופירושו רביעית} (חוטים) של (לבן) [תכלת], ואילו לשנות של פר' שלח להיות כפר' תצא ניתן לעשות בקל, שהרי בפר' שלח איתא "ג' של צמר ורביעית של תכלת" ויש לשנות בב' שינויים קטנים, דהיינו לשנות שלשה לארבעה, ורביעית לד' (וזה באמת אינו הגהה).

ולא עוד, אלא בכמה מכת"י איתא בפר' שלח "בש"א שלשה של לבן וארבעה של תכלת" והיינו כגירסת הראב"ד, וארבעה צ"ל שפירושו רביעית. ונמצא בשינוי תיבת שלשה לארבעה בלבד הוא כגירסת התוס'! ויתר מזה מצינו בכתב יד רומי^א (מתקופת ד' ת"ת, והוא הספרי הכי עתיק שיש לנו היום) שגרס בפר' שלח "כמה גדילים אחת נעשה אין פחות משלשה דברי בית הילל בית שמ[א]י או' שלצמר וארבעה שלתכלת" וחסר כמה חוטים הם מלבן^ב! והנה פשטות לשון "וארבעה" ודאי מתאים יותר לגירסת התוס', שדוחק הוא לומר שכוונת ארבעה הוא לרביעית, וכמעט לא מצינו כן בשום מקום^ג.

ואולי י"ל שאיזה סופר טועה ראה הכת"י הנ"ל והרגיש בזה שחסר כמה חוטי לבן, והשלימו מדעתו לומר "שלשה" כדי שתהיה המשך לדברי בית הלל שאמרו אין פחות משלשה, ועשה כן כדי מחמת קושיית התוס' בבכורות שהקשו על זה שב"ה דברו רק על ג' בלי להזכיר את הכפילה, ואילו ב"ש דברו על ח' חוטים והיינו לאחר הכפילה. ואולי מחמת קושיא זו (שיש ע"ז הרבה תירוצים כדלהלן), הגיה הסופר מדעתו לומר "שלשה של לבן", ובזה מובן דבר המוזר הזה שמצינו שהתנא משתמש ב"ארבעה" במקום "רביעית" שעל אף שהוא יתכן, מ"מ דוחק הוא מאחר שלא נמצא כן במקומות אחרים ועי' בהערה לעיל.

י. ונמצא כן בכל ספרי הראשונים, וזה בפנ"ע מוכיח שהראשונים לא רק כתבו בהשערה מדעתם מהו הגירסא, אלא כולם העתיקו את הגירסא בדקדוק גדול ע"פ הספרי שלפניהם, ולכן זה שרוב הראשונים ס"ל כתוס' מוכיח שגירסת התוס' בודאי היה נפרץ מאוד. יא. יש לי תח"י צילום שקיבלתי מידידי הרב צבי הרציג שליט"א. יב. ויש שתרגו שלשון "שלצמר" הוא המשך לדברי ב"ה שאמר שלשה, אבל לא נראה, שהשלשה שעליהם דברו ב"ה כולל כל החוטים בין תכלת ובין לבן, משא"כ השלצמר של ב"ש הוא רק מין לבן לבד וא"כ לא מסתבר לומר שזה המשך, שכוונה אחרת יש לב"ש במספר זה, ודו"ק. ואל תדייק מלשון שלצמר שלשון זה משמע כאילו הוא המשך אדלעיל מיניה, שהרי גם כתוב שם "וארבעה שלתכלת" אע"פ שאינו המשך אדלעיל מיניה.

יג. ע"י סנהדרין קב. "אמר ר' אושעיא עד ירבעם היו ישראל יונקים מעגל אחד מכאן ואילך מ(שנים) שלשה עגלים" ופירש"י שם "ה"ג מכאן ואילך היו יונקין משלשה עגלים. שנים מירבעם ושלישי של המדבר: ולפי מה שכתוב בספרים שנים ושלשה עגלים ניחא כלומר משנים שעשה ירבעם ושלישי שנעשה במדבר ושלשה היינו שלישי כמו (משלי ל) שלשה המה נפלאו ממנו וארבעה לא ידעתיים" עכ"ל. ומבואר על אף שאפשר לומר הכי שארבעה היינו רביעית ותנא נקט כלישנא דקרא, מ"מ דוחק הוא ומפני זה הגיה רש"י בתחילה, ורק פירש רש"י כמו שפירש ששלשה היינו שלישי לקיים גירסת הספרים. וזה מוכיח שהוא דוחק לומר שהתנא דיבר הכי, ואינו ראוי לומר כן אם לא שמוכרחים.

ולכן ודאי נראה שגירסת התוס' עדיף, ואם מוכרחים לשבש אחד מהם, לכאורה ראוי לשבש את הגירסא בפר' שלח.

ואמנם קושי אחד יש על גירסת התוס', וכבר הרגישו בזה התוס' (בכורות לט: ד"ה כמה), והוא הקושיא למה ב"ש דברו על ד' של תכלת וד' של לבן, ונמצא שסך הכל יש ח' חוטים, ואילו ב"ה רק דברו על ג' חוטים בלבד, ומשמע שרק דברו על החוטים לפני הכפילה. ומאחר שגירסת התוס' נראה כעיקר הגירסא, ע"כ יש טעם נכון לשינוי זה, ואציע כאן חמש תירוצים שמצאתי בס"ד:

א. התוס' (מנחות מא: ד"ה ב"ש) כתבו בשם רבינו תם ששיטת בית הלל בספרי הוא שיש י"ב חוטים, והשלשה שאמרו, היינו שלשה של כל מין ומין, וגם חוטים אלו הם חוטים שלימים קודם הכפילה. ולפי"ז גם המשך הספרי שאמרו ב"ש ד' חוטים מכל מין הכוונה הוא לד' חוטים לפני הכפילה ולאחר הכפילה יש ט"ז חוטים. וכלומר הספרי מיירי בטלית בת ח' חוטים שהם ט"ז חוטים לאחר הכפילה, ואין זה דוחק כ"כ, שהרי נחלקו התנאים (מא:) אם יש רק ד' שהם ח' חוטים לציצית (כמו שאנו נוהגים) או ח' חוטים שהם ט"ז, וגם נחלקו האמורים בזה (מב) עי"ש, ויש לומר שהספרי כמאן דס"ל שצריך ח' שהם ט"ז חוטים. וע"ע התוס' בבכורות (ל"ט ע"ב ד"ה כמה) שכתבו כעין זה. ועכ"פ אין זה קושיא חדשה למה דברו הספרי ככה, שכבר נחלקו בזה האמוראים, ובודאי שאין לנו להכניס את ראשינו לזה.

ב. בפירוש המיוחס להראב"ד על הספרי (פר' שלח שם) כתב שבית הלל לא ס"ל כלל שיש דין לכפול החוטיין, וכל דין הכפילה נאמר רק אליבא דב"ש. וביאר שלדעת התוס' (מנחות לח., לט: , יבמות ה:) מדרשה של "גדיל ב' גדילים ד' עשה גדיל ופתלתו מתוכו" למדנו שיש לכפול החוטים. וכתב ש"ופתלתו מתוכו" הוא חלק מהדרשה, והענין הוא שדורשים לשון "פתיל" שהוא כעין פתילה. וביאר שב"ה ס"ל ש"פתיל" הוא מיעוט שמשמע רק אחת, ולכן ס"ל שיש רק חוט אחד של תכלת, אבל ב"ש מקשינן לבן ותכלת להדדי", ונמצא שע"כ שיעור תכלת ולבן שוין הם, ולכן פתיל דכתב רחמנא למה לי, ומשום כן ב"ש דרשינן מיניה ופתלתו מתוכו, והיינו למדנו מפתיל שיש לעשות הכפילה. ולכן לא קשה כלל זה שב"ה דברו על החוטים קודם הכפילה, ואילו ב"ש דברו על החוטים לאחר הכפילה, שבאמת גם בזה פליגי, שלדעת בית שמאי יש חיוב לכפול החוטיין וממילא לבסוף יש ד' חוטיין של כל מין, ואילו לדעת ב"ה אין ענין לכפולו ולכן לדעתם יש רק ג' חוטים אף לבסוף. ונמצא שלשון הספרי מדוקדק מאוד, ודו"ק בזה, כי הדברים מאירים עיניים. ומרוב החיבה, הבאתי את לשונו בהערה טו.

יד. כלומר הסברא להשוותם שכתבו הראשונים הוי היקש, ואין זה סברא בעלמא, ואין היקוש למחצה וע"כ מספרם שוה, ובה מתורץ כמה קושיות, ואכמ"ל.

טו. וזה"ל: "וכתיב ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת ודרש (מנחות לח) הכנף - מין כנף והיינו לבן, { פירוש ונמצא כאילו כתוב "ונתנו על ציצית לבן ותכלת" } וגדילים ד' משמע { והוי ריבוי וצריך מקור מהו נכלל בהריבוי } ואקשינן קרא לומר שיתן מן התכלת כל כך שיעור כמו כן מין הלבן { פ' שהיות הפסוק מקיש לבן לתכלת, גיילים מרבה שניהם בשוה }, אם כן פתיל דכתב רחמנא לדרשא { ולא כב"ה שפתיל הוא למנין התכלת והיינו שיש רק חוט אחד, דע"כ יש יותר מחוט אחד מהא דגדילים, ופתיל מיותר ולכן דרשינן מיניה } לומר עשה גדיל ופתלתו מתוכו כלומר כופלתו" עכ"ל. ולדבריו אין שום קושיא על שיטת התוס' מזה שפשטות לשון פתיל הוא אחד, ודו"ק.

ג. הבעל העיטור (ח"ב הל' ציצית שער א', בראש חלק שני) נמי כבר דן בהערה זו, וכתב לבאר בפשיטות שהספרי מפרש שיעור אורך החוטים של ד' ד' אצבעות רק אליבא דב"ש, ופשוט שא"א לפרש אורך החוטים אם לא שמייירי לאחר הכפילה כי א"א ליתן שיעור ארכם אם עדיין צריך לכופלים. ולכן מוכרח לדעת ב"ש לדבר על החוטים לאחר הכפילה, ולכן כתב ד' של תכלת וד' של לבן, אבל לב"ה שהספרי לא מפרש שיעור אורך החוטים כלל, אז אין טעם לדבר על חוטים לאחר הכפילה, ולכן לב"ה דברו על החוטים קודם הכפילה ולב"ש דברו על חוטים לאחר הכפילה, ודו"ק¹⁰.

ד. הגר"א בביאורו לשו"ע (סימן י"ב) גם נגע בקושיא זו, וכתב ששיטת ב"ש בספרי הוא שיש ד' חוטים מכל מין ומין, שיש דרשה מיוחדת של גדילים על כל מין. ולמד שזה נמי כוונת הגמ' (מנחות מ"א ע"ב) שבש"א ד'- היינו ד' של תכלת וד' של לבן. וכתב נמי שבית הלל בספרי שאמר אין פחות משלשה, הכוונה שאין פחות משלשה של לבן ושלשה של תכלת, ולדבריו נמצא שבאמת שניהם מייירי בחצי חוטים לאחר הכפילה, והקשיא אינו מתחיל כלל.

ה. בשאילתות דרב אחאי גאון (ס' קצ"ז) כתב בזה"ל: "ב"ש סברי גדיל שנים גדילים ארבעה, חד כי עייף ליה מר בגלימיה לא הוי גדיל, פשיטא תרין הוי. ובית שמאי סברי גדיל תרי גדיל תרי, הא ד', ובית הלל סברי תלתא, אע"ג דמבראי לא הוי גדיל גדילים, כי עייף להו מר בגלימא הוי גדיל גדילים" עכ"ל. והנצי"ב בהעמק שאלה שם (אות ה') ביאר שהמחלוקת ב"ה וב"ש הוא בהבנת גדילים, שלכו"ע אין לחוט הנכרך ע"ג עצמו שם גדיל, ואין גדיל אלא שני חוטים מפורדים הנכרכים יחד, וזה הביאור במה שאמרו "אין גדיל פחות משנים". וכשהתורה אמרה גדילים בלשון רבים, והיינו שני פעמים גדיל, דעת ב"ה שהגדיל השני שייך לכרוך עם גדיל הראשון, ולכן בגדיל השני אין סברא של אין גדיל פחות משנים, ששייך לעשות גדיל שנית ע"י חוט אחד עם בגדיל הראשונה. ולכן אע"פ שגדיל אחד הוא שנים, גדיל השני הוא רק הוספת עוד חוט אחד בלבד, ונמצא שגדילים לשון רבים לב"ה הוי רק שלשה שהם שש. ופי' שדעת ב"ש הוא שאנו רק רואים הגדיל קודם הכפילה, ולכן אף גדיל השני צריך שני חוטים, ונמצא שיש סך הכל ד' שהם ח' חוטים¹¹.

ולפי"ז נמצא שלהגיד לנו שיטת ב"ה, אי"צ להגיד לנו כלל שיש כאן כפילה, שכל שיטתם רק ניתן להאמר רק אם כבר יש כאן הכפילה, שבלי הכפילה אין דרך להגיע לשלשה חוטים. משא"כ לדעת ב"ש שס"ל שאנו דנין גם את החוטים של גדיל השני לפני ההכנסה, שפיר צריך להגיד לנו על הכפילה, שאינו דבר שמוכרח בשיטתם. ולכן מובן הטעם שרק לב"ש דיבר הספרי על הכפילה, ואילו לדעת ב"ה דיבר על חוטים שלימים, שלב"ה מובן מאליו שיש כפילה¹², משא"כ לב"ש צריך הספרי להודיענו, ודו"ק ועי"ש באריכות.

טז. ואף שעדיין קשה קצת הא גופא למה לא פירש הספרי אורך החוטים לב"ה, והיינו ג' אצבעות כמבואר במנחות מ"א: "מ"מ בכל הגירסאות לא פירוש שיעור אורך אליבא דב"ה, וצ"ל שלא חש לפרש כל פרטי הדינים כיון שלא קי"ל הכי. וכן מצינו בכמה מקומות כמו במסכת תרומות פ"ד מ"ג, עי"ש.

יז. והנצי"ב ג"כ הוכיח שרש"י (יבמות ה:) ס"ל כהשאילתות, עי"ש, ולדבריו מובן הטעם שרש"י לא למד המקור להכפילה מפותלהו מתוכו כדעת התוס'.

יח. ולכאורה אין זה סתירה עם היסוד של המיוחס להראב"ד, שעדיין יש לומר שרק לב"ש דרשינן פתיל לפותלהו מתוכו והיינו הכפילה, ולב"ה אין אנו צריכים לדרשה לזה כיון שהוא מובן מאליו, ולכן לב"ה שייך ללמוד מפתיל שהוא דוקא חוט אחד, ודו"ק היטב.

ולכן זכינו לדין שגירסת התוס' בספרי נכון מאוד ומזוקק שבעתים, והקושי האחד שהקשו למה ב"ש מיירי לאחר הכפילה ולב"ה מיירי קודם הכפילה, אחרי העיון אינו קשה כלל, ותיירצנו בזה כמה תירוצים נכונים ונכוחים. אבל נשאר לנו בג' קושיות עצומות על גירסת הראב"ד, ולכן מסתברים הדברים לומר שעיקר הגירסא הוא גירסת התוס', ואולי אילו ראו שאר הראשונים את גירסא זו^ט, היו מקבלים אותו.

יט. ובהערה לעיל כתבתי שיש שלא גרסו לכל הקטע בפר' תצא, אבל טעות הוא כמו שכתבתי שם, ועכ"פ ודאי ניתן לומר שאילו ראו הגירסא היו חוזרים.

סימן ג' - ביאור משמעות הש"ס

מאחר שהוכחנו שעיקר הגירסא בספרי לכאורה הוא גירסת התוס', וגם כנראה לא היה גירסא זו לפני החולקים, י"ל שמפני זה גם הוצרכו לדחוק סוגיות הש"ס להתאימו עם גירסתם, אבל באמת נראה שפשטות הש"ס מבואר יותר כשיטת רש"י ותוס'.

איתא בגמרא (מנחות מ"ב.) "רב אחא בר יעקב רמי ארבע ועייף להו מיעף ומעייל להו בגלימא ואביק להו מיבק, קסבר בעינן תמניא בגלימא כי היכי דליהוי גדיל גדילים במקום פתיל רב ירמיה מדפתי רמי תמניא דאינהו שיתסר ולא אביק להו מר בריה דרבינא עביד כדירן (ופי' רש"י ד' שהם ח') וכן מבואר שם דף מ"א: שיש מושג של טלית בת ד' חוטין וטלית בת ח' חוטין. ולפום ריהטא פליגי בה התנאים והאמוראים במספר החוטין שבציצית, שמר בריה דרבינא עשה ח' חוטין כמו שאנו נוהגים היום, ורב אחא בר יעקב ורב ירמיה מדפתי עשו ט"ז חוטין (ולכאורה שניהם ס"ל שיש לעשות ט"ז חוטים, אלא שנחלקו אם אפשר לקיים ענין זה במקום הנקב בלבד). וצ"ב המקור והענין למספר ח' (שהוא ט"ז) חוטים, ועוד צ"ב איך נחלקו האמוראים עם בית שמאי שאמרו שיש רק ד' חוטין בציצית.

והנה התוס' (לח. ומב. וכ"כ הרא"ש בפסקים סי' י"ב, וע"ע תוס' בבכורות לט: ד"ה כמה) למדו שיש איזה ענין לעשות גדילים מלבן וגדילים מתכלת, ולא רק לעשות גדילים אחד שחציו לבן וחציו תכלת. ולכן אלו שעשו ט"ז חוטים, עשו ד' שהן ח' חוטים (גדילים) מלבן, וגם ד' שהן ח' חוטים (גדילים) מתכלת. ולפי"ז לא נחלקו אמוראים אלו עם ב"ש שאמרו שאי"צ אלא ד' חוטים, אלא שהם למדו שכוונת ב"ש הוא שצריך ד' חוטים מכל מין ומין, וכלומר ד' חוטי לבן וד' חוטי תכלת.

ובספר מור וקציעה להיעב"ץ (על הטור סימן י"א) ביאר שהתוס' למדו שיש ענין של גדילים מעצם דברי הגמרא, שכתוב בגמ' שם "קסבר בעינן תמניא בגלימא כי היכי דליהוי גדיל גדילים במקום פתיל", וכתב היעב"ץ: "נ"ל דהכי פירושו, קסבר דבעינן תמניא, כי היכי דלתקיים הדרשה דגדילים ד' גם בפתיל שהוא תכלת וק"ל" עכ"ל.

ולפי דברי המור וקציעה, מש"כ התוס' שיש ענין לעשות גדילים לכל מין ומין, למדו כן מגמרא מפורשת, וממילא מוכח מעצם דברי הגמרא שתכלת ולבן שוין הם. ולכן התוס' מעולם לא נסתפקו אם באמת תכלת ולבן שוין הם, אלא הם רק הסתפקו בטעם הדין, אי משום סברא להשוותם או טעם אחר, ודו"ק².

וגם רש"י (בשם ר"י הזקן) שם (מ"ב.) למד שהמחלוקת אם יש ח' חוטים או ט"ז חוטים, תלוי בדרשה של גדילים^{כא}, והיינו שהאמוראים פליגי אי גדילים ד' משמע או ח' משמע. וצ"ב איך יחלקו האמוראים עם ב"ש שאמרו שיש רק ד' חוטים. אלא צריך לומר שלמאן דאמר שצריך ח' חוטים, ע"כ למדו שב"ש קאי על כל מין ומין, והיינו ד' של תכלת וד' של לבן. ולכן גם רש"י למד מעצם דברי הגמ' שמספר שני המינים הם שוין.

כ. ולכן יש לומר שזהו מקורו של תוס' שיש ד' חוטין מכל מין, ואולי אפילו אם ראו גירסת הראב"ד בספרי לא היו חוזרים משיטתם, ויל"ע בזה.

כא. ברש"י שם מבואר ששיין ללמוד מגדילים ח'. ובאחרונים (רש"ש, ב"ח על הרי"ף, ח' אנשי שם) כתבו כמה מהלכים מהו הדרשה. אמנם ברש"י של רבינו פרץ (מובא בשיטה מקובצת) וכן במהר"ז בינא איתא שהדרשה הוא גדיל ב' גדיל ד' גדילים ח'.

ועי' בחידושי הר"ן^{כב} (ומבואר מדבריו שכן נמי דעת הרשב"א בתשו' סי' תס"ח) ורבינו דוד בסנהדרין (פח:) שכתבו זוה שמבואר בגמ' שיש מושג של ט"ז חוטין כאן אינו ראייה שמותר להוסיף על החוטין, אלא יש מחלוקת כמה חוטים בעינן, ולמר כדאית ליה ולמר כדאית ליה אסור להוסיף על מספר החוטים, שכל אחד היה לו דרשה שמחייבת דוקא כשיטתו, ע"ש. וכתבו שגם הברייתות (מא:) שחלקן בין טלית בת ח' חוטין וטלית בת ד' חוטין ג"כ לכל אחד כדאית ליה כן הוא מחויב לעשות מעיקר הדין, ואסור להוסיף על החוטין.

והנה הגמ' שם (מא:) דן אם מותר להתיר ציצית מבגד לבגד, והביא הגמ' ראייה, וז"ל: "ת"ר טלית שכולה תכלת כל מיני צבעונין פוטרינן בה חוץ מקלא אילן. מיתיבי טלית אין פוטר בה אלא מינה, טלית שכולה תכלת מביא תכלת וד"א ותולה בה, וקלא אילן לא יביא ואם הביא כשר (כלומר: יש סתירה בין הברייתות אם קלא אילן פוסל דיעבד). אמר רב נחמן בר יצחק לא קשיא, כאן בטלית בת ארבעה חוטין כאן בטלית בת שמונה חוטין, שמעת מינה מתירין מבגד לבגד". והיינו שכדי לתרץ סתירה בדין קלא אילן אם פסולה בדיעבד אם לאו, חילק רנב"י בין טלית בת ח' ובת ד' חוטים, וע"כ בת ח' חוטים ובת ד' חוטים חלוקים בדיניהם. ולדברי הר"ן ורבינו דוד שאמרו שיש דרשה לשני השיטות (בת ד' ובת ח') ולכל אחד כדאית ליה צריך מספר זה (ד' או ח') מעיקר הדין, אי"כ לכאורה יהיו הדינים שוים זה לזה, ואילו בגמרא מבואר שרק באחד מהם קלא אילן הוא פסול בדיעבד, וצ"ע.

והנראה בזה הוא שמ"ד שם"ל שיש ח' (שהן ט"ז) חוטין ס"ל כהתוס' בבכורות (לט: ד"ה כמה, עי"ש היטב), שכתבו התוס' שאם יש ענין של גדילים מלבן וגדילים מתכלת (כלומר ט"ז חוטים), אם אין לו אלא מין א' עושה גדילים רק מאותו המין^{כג}. ולכן בטלית שהקונה סובר שכולם תכלת (כהסוגיא שם בטלית שכולו תכלת שעשה ד' מתכלת וד' מקלא אילן, והקונה סובר שכולם מתכלת כמבואר ברש"י שם), לדעתו שאין לו אלא מין תכלת אין ענין לט"ז חוטים, שאם אין לו רק מין א' אי"צ אלא ח' חוטים^{כד}, ולא עוד, אלא שאסור לעשות ט"ז חוטין מחשש בל תוסיף, ולכן בודאי יבוא להתיר ד' מהחוטין. ובוה מובן היטב איך הגמ' הוכיח מכאן שמתירין מבגד לבגד, שכדי שלא יעבור בבל תוסיף ודאי יתיר החוטים. אבל למ"ד טלית בת ד', אפילו אם הוא אינו מקיים אלא מין אחד, מ"מ לעולם צריך ד' חוטים לקיים מצות גדילים כמו שכתבו התוס' (מנחות לח, ובבכורות שם) שלעולם אין מושג של ציצית פחות מד' חוטים, ולכן לא חיישינן (עכ"פ כל כך שראוי לפוסלו) שיתיר החוטים. ובוה מובן כל השקלא וטריא שם, ומובן נמי למה רק אחר תירוצו של רנב"י הוכיח הגמ' שמתירין מבגד לבגד, ודו"ק היטב. וגם לשיטתם צ"ל שאין האמוראים חולקים עם ב"ש, אלא שנחלקו אם כוונת ב"ש הוא שיש ד' חוטים מכל מין או סך הכל ד' חוטים, וכנ"ל.

ולכן גם לדעת הר"ן ורבינו דוד מוכרח מעצם דברי הגמרא שמספר תכלת ולבן שוין הם. ולא עוד, אלא שנראה שלכל הראשונים^{כה} שאמרו שיש בל תוסיף בהוספת החוטים, ע"כ ס"ל

כב. בקובץ הערות להגר"א וסרמן כתב שאינו מרבינו ניסים בן ראובן אלא ראשון יותר מאוחר, מפני שהוא מביא כמה פעמים שיטת הר"ן בנדרים, ע"ש.

כג. עי"ש שנסתפקו בטעם המנהג ללבוש ח' חוטי לבן בזמן שאין תכלת, אי משום שזהו הגדילים מלבן ובאמת בזמן שיש תכלת יש ט"ז חוטין, או שד' מהם זכר לתכלת.

כד. זה נאמר רק בהנחה שבחוטי תכלת אי אפשר לצאת מצות לבן. ובמקום אחר הארכתני להביא ראיות לכאן ולכאן, ולענ"ד הוא שני במחלוקת הראשונים.

כה. הלא המה: הרשב"א בתשובות תס"ח, סמ"ק קע"ז, מרדכי ר"ה תש"ה, נמוק"י, רא"ש, ר"י, אגור, רי"ו,

כנ"ל, וממילא גם ס"ל כרש"י ותוס' שלבן ותכלת שוין הם, דאל"כ א"א לפרש איך פליגי אמוראים עם ב"ש.

אבל להרמב"ם והראב"ד שיש רק חוט אחד של תכלת, לא מובן כלל הענין של טלית בת ח' (ט"ז) כלל. שאי אפשר לומר שיש דרשה שמחייב דוקא ט"ז חוטים, דאם יש דרשה לשני השיטות, לא מובן למה יש חילוק בדין (אי קלא אילן פוסל דיעבד) בין טלית בת ח' וטלית בת ד', שהלא שניהם דרשה גמורה (להר"ן ורבינו דוד תירצנו חילוק שמתאים רק אם תכלת ולבן שוין, וזה א"א לדעת הרמב"ם והראב"ד). וגם צ"ב איך נחלקו אמוראים עם בית שמאי שאמרו שאי"צ אלא ד' חוטים (דא"א לתרץ שדבריו על כל מין ומין, שזה רק אפשר אם יש ד' חוטים מכל מין, ולדעתם תכלת ולבן אינם שווים).

ויש שלמדו שיש איזה הידור לקיים דין גדיל ב' גדילים ד' ע"י ט"ז חוטים, כי אז מקיים ענין ח' החוטים בחוטים שלימים, ולא רק בחצי חוטים, עכ"ד. וטעות הוא, שודאי אין ענין לקיים ח' חוטים בחוטים שלימים, כי באמת אין ענין למספר ח' חוטים כלל, רק יש מקור לד' חוטים מגדילים, וגם יש דין אחרת להכניסם לנזק ולכופלם (ולתוס' זה נלמד מהדרשה בדף לט: "ופותלהו מתורב"). ולכן א"א לומר שיש קיום בח' חוטים שלימים, שאין ענין ליותר מד' חוטים לולי הכפילה, וכאן הוא מכניס ח' חוטים וכופלן לט"ז, ודו"ק.

וע"כ צ"ל שלהרמב"ם והראב"ד שענין ח' חוטים המוזכר כאן לאו דוקא, וה"ה י' או י"ב, וכמו כן הברייתא דבת ח' חוטים נמי לאו דוקא (וכ"כ המשכנ"ס סי' ט"ו בדעת הרמב"ם) וכל הסוגיא רק קמ"ל שאין איסור ב"ת. וכל הסוגיא לא משמע כן כלל, וגם צ"ע לשון של "בעינן תמניא בגלימא", [וגם פשוט הסוגיא דסנהדרין פ"ח: שיש בל תוסיף בהוספת חוטין ממין הכשר למצותו, וכן דעת רוב ראשונים שיש ב"ת עכ"פ בט"ז חוטים, וזה א"א לדעת הרמב"ם] ולכן נראה שפשוט הסוגיא מוכח כשיטת התוס', ודו"ק היטב כ"י.

ועוד יש להוסיף ראייה אחרת, והוא שלכו"ע יש ספרי שכתוב "ועשו להם ציצית, שומע אני יעשה חוט אחד בפנ"ע, ת"ל גדילים" – אלא שיש לנו ספק מהו ההמשך. אבל עכ"פ חזינן שיש זה אמינא שאי"צ אלא חוט אחד, וצ"ב מהו החוט אחד הזה, לבן, או גם תכלת. והדרך לברר זה הוא ע"י בירור מהו המשך הספרי שמוציא מהוה אמינא זו. הספרי ממשיך "ת"ל גדילים" וצ"ב מהו גדילים, אי גדילים הוא ג' חוטים, או גדילים זה קאי רק על מין הלבן בלבד ממילא גם ההוה אמינא שיש רק חוט אחד קאי על הלבן. אבל אי גדילים הוא ד' חוטים, וכלומר שנכלל בגדילים מין התכלת, אז ההוה אמינא שיעשה רק חוט אחד הוא גם במין התכלת, והסיפא בספרי הודיענו שיש יותר מחוט אחד של תכלת.

והנה בש"ס שלנו (יבמות ה': מנחות לט:) דרשינן גדיל ב' גדילים ד', וד' חוטים ברור שאינו מין לבן לחוד, אלא ע"כ נכלל בגדילים מין התכלת. וכן בפ"ק דיבמות לומדים מגדילים תעשה לך, שעשה של ציצית דוחה ל"ת של כלאים. והנה עיקר עדל"ת בציצית נאמר בתכלת כמו שמפורש

ר"ן, רבינו דוד, וכן משמע בר"ן סוף"ק דביצה (שאינו אותו ר"ן של סנהדרין כנ"ל בהערה). כו. והר"ר צבי הרציני חידש מהלך לתרץ שיטת הרמב"ם, והוא שגם הרמב"ם מודה שטלית בת ח' חוטין חציו מלבן וחציו מתכלת, ורק בטלית בת ד' חוטין ס"ל שפחיל הוא אחד דוקא, והטעם לזה הוא שענין טלית בת ח' הוא שיש גדילים מכל מין ומין, וא"כ גדילים זה מוציא את הקרא ממשוטו, אבל כשיש רק גדילים אחד לכל הטלית, אז אין ריבוי שמוציא ממשוטו לשון פחיל. וחידוש הוא, ועפ"ז רק מתורץ מהו הענין של בת ח' חוטין, ועדיין צ"ע החילוק בין בת ח' ובת ד' לענין מתירין מבגד לבגד, וצ"ע.

במנחות (מ), ואם אין תכלת קי"ל שלא אמרין עדל"ת. וע"כ עיקר הלימוד מגדילים קאי על מין התכלת, וא"כ א"א לומר שגדילים אינו אלא מין לבן לבד. ומאחר שמבואר שגדילים קאי על שני המינים, גם ההוה אמינא זו של חוט אחד קאי על שני המינים, ונמצא שהוה אמינא הוא שיעשה רק חוט אחד של תכלת (ולכאורה ההו"א הוא משום שלשון פתיל משמע א') אבל מגדילים - שהוא ריבוי - למדנו שיש יותר מחוט אחד, וכלומר מהספרי מבואר שודאי יש יותר מחוט אחד של תכלת^{כז}.

ואם הריבוי של גדילים כולל שני המינים אין טעם כלל שהריבוי מרבה הלבן יותר מהתכלת, ולכאורה זהו כוונת התוס' שכתבו שיש סברא להשוותם, היינו שהסברא היא שלא נתרבה מגדילים מין אחד יותר ממין אחר, אלא סברא הוא ששניהם שוין, וזכינו לדין שאע"פ שפשוטו של מקרא הוא שיש חוט אחד בלבד, גדילים מרבה יותר מזה, וכלומר יש שני חוטים מתכלת ושני חוטים מלבן. ולפי"ז אין כאן התחלת סרך קושיא על שיטת התוס' שפתיל משמע אחד, שכבר תירץ הספרי את זה שמגדילים למדנו שיש יותר מחוט אחד^{כח}, ותו לא מידי.

כז. אמנם דעת בית הלל הוא שלא דרשינן מגדילים ד', ולכן ניתן לומר שגדילים לא קאי אלא על הלבן, ולכן הו"א זה הוא רק בחוטי לבן, אבל בתכלת עדיין יש רק חוט אחד. ונראה (וכ"כ הנצי"ב בכמה מקומות) שהמחלוקת ב"ש וב"ה אם הדרשה של גדילים קאי על שני המינים, ודו"ק. וממילא לא קשה מידי מה שהעלו מחזיקי הראב"ד שסברת התוס' להשוות שני המינים לא מתאים עם שיטת ב"ה, שיש לומר בפשיטות שבזה גופא פליגי, לדעת ב"ש גדילים קאי על שני המינים וממילא מסברא להשוותם מספרם שוה, ולדעת ב"ה גדילים קאי על הלבן בלחוד ממילא עדיין אין לנו מקור שיש יותר מחוט אחד של תכלת, והתוס' שכתבו סברא להשוותם כתבו כן להסביר דעת ב"ש, ופשוט שבית הלל פליגי, ודו"ק.

ועוד תירצנו במקו"א שמשום שכתבו התוס' באמצע דבריהם (דף לח.) "**לבן נמי לא פחות מתרי דקדיש טפי כדאמרין בגמרא דמתחיל בלבן ומסיים בלבן דמעלין בקודש ולא מורדין**" ומבואר שיש סברא להרבות הלבן משום דקדיש טפי, והתוס' למדו שטעם זה שלבן הוא יותר קדוש מתכלת, הוא סברא שודאי לא יהיה יותר חוטי תכלת מחוטי לבן. ולפי"ז יש לומר דהיכא דא"א להשוותם, סברא הוא להרבות את הלבן יותר מהתכלת דקדיש טפי, שודאי אי אפשר לעשות יותר תכלת מהלבן. ולכן לשיטת ב"ה שיש רק ג' חוטים ע"כ צריך להרבות אחד מהמינים [אם לא שנימא שיש מציאות של חוט חציו צבוע, שהוא חידושו של הרמב"ם ולכאורה לא כן דעת התוס' כמבואר מא: ודו"ק היטב] ומשום שלבן קדיש טפי ראוי יותר להרבות מלבן, וממילא יש שני חוטי לבן ורק חוט אחד של תכלת. ונמצא שיטת בית הלל אינו סתירה כלל להסברא להשוותם, רק שאי אפשר במציאות להשוותם, ודו"ק.

כח. התוס' (לח.) כתבו בתוך דבריהם "וא"ת ומנלן דבעינן ב' חוטינן לבן וב' חוטינן דתכלת דילמא אגדילים קפיד קרא אפילו חד מהאי וג' מהאי" והרבה טעו לומר שהתוס' מבקש מקור לזה שיש שני חוטי תכלת ושני חוטי לבן, אבל באמת מבואר מהמשך דבריהם שהשאלה היא מהו הטעם לשיטתם, וכמו שממשיך שם "...ומיהו טעם זה דפתיל לא יתכן". והנה התוס' כתבו שהטעם הוא משום שסברא להשוותם, והכוונה בזה או כמו שכתבנו למעלה שאין סברא שיש ריבוי של גדילים למין אחד יותר ממין אחרת, א"נ כמו שכתבנו לעיל שהמיוחס לראב"ד ס"ל שהוא היקש. ועוד צידדו התוס' לומר שהטעם לב' חוטים הוא מ"פתיל" שמשמע ב', כמו שמבואר מיומא (עב.) דדרשינן פתיל ב' פתילים ד'. ושוב דחקו התוס' את זה מכמה טעמים. וכתבו שספרי כתב הוה אמינא שיש חוט א' אילולי שכתב רחמנא גדילים, ואם יש הו"א לחוט א' ורק לומדין דלא כזה מריבוי דגדילים, ע"כ צ"ל שפשוטו לשון פתיל לא משמע ב'. וזהו הביאור הנכון בדברי תוס', וכל מה שהביאו מהספרי, רק הביאו זה להוכיח שיש הוה אמינא של חוט אחד [וכלשונו "משמע דמפתיל לא הוה שמעינן אלא חד"], ולא שייך להו"א כזה אם פתיל משמע ב', ומפני שזהו כוונתם, לא הביאו אלא ריש דברי הספרי שמבואר כנ"ל, ולא הביאו כלל שיטת ב"ש. וגם כתבו עוד דחוי לטעם זה דפתיל, והוא שא"כ לא צריך גדילים למנין החוטים, שיש להוכיח למספר החוטים בלא גדילים מכיון שמפתיל שמעינן ב' חוטי תכלת, ולבן שקדיש טפי ודאי לא פחות מב', ולמה לנו דרשה

ואתה הראית לדעת שמהספרי ומסוגיות הש"ס יש להביא סיוע גדול לשיטת התוס'. ולא עוד, אלא שאולי יש לומר כמו שכתבנו לעיל שלא היה לפני הרמב"ם והראב"ד גירסת התוס', ולכן הוצרכו לדחות את פשטות הש"ס כיון שלא היה להם הברירה, ואולי אילו ראו גירסת התוס' היו מודים להתוס' שהלא פשטות הסוגיא מבואר בגירסת התוס'.

שממנו שמעינן ד' חוטין, עי"ש, ועוד דחו שגם בלי הסברא דלבן קדיש טפי א"א לומר כן, כיון שלדעת בית הלל שיש רק ג' חוטים או ודאי יש עכ"פ חוט א' של מין כנף (לבן), ואם פתיל הוא שנים, נמצא שיש ג' חוטים בלי גדילים, ולמה הוצרך ב"ה למידרש גדילים (ומשום שפירכא זו רק אליבא דב"ה כשהביאו תוס' הספרי, העתיקו גם שיטת בית הלל). ומשום כן החליטו התוס' שמספרי מבואר שא"א לומר שהטעם לב' חוטי תכלת נלמד מפתיל, וזה שאמר הגמ' ביומא שפתיל פתילים, ע"כ אין הכוונה שפתיל הוא ב' חוטים, אלא צ"ל שנלמד מוקצין שכל חוט הוא שנים כו'. ועוד כתבו שיש לקיים פשטות כוונת הש"ס ביומא, אלא שצ"ל שהש"ס דילן במסכת יומא חולק על הספרי, [זהו כוונתו בתיבות אלו, עי"ש היטב הדק, שאין שום שחר לאיזה פירוש אחרת בכוונתו], והיינו שאין הכוונה שנחלקו הש"ס והספרי בשום דין, אלא נחלקו בטעם לשני חוטי תכלת.

הוצרכתי לכל זה מאחר שראיתי שהרבה טעו בהבנת התוס', ולמדו כאילו התוס' היה להם ספרי שפורש שיש רק חוט אחד, ורק חלקו התוס' על זה משום שהש"ס פליגי, ותממהו היכן ראו בש"ס שפליג על זה [ואף שבאמת ליתא לקושייתם מאחר שכל הסוגיא מוכח שתכלת ולבן שוין הן], אבל אין זה כוונת התוס', וגם בדרך מא: העתיקו הספרי משני המקורות וחזינו שגרסו שיש ד' חוטי תכלת בשני המקומות, וע"כ לא גרסו בספרי שיש מאן דאמר שס"ל למעשה שיש חוט אחד [חוץ מב"ה], והנלענ"כ.

סימן ד' - ביאורים בשיטת התוספות

הנה מחזיקי הראב"ד העלו כמה קושיות על שיטת התוס', אבל מאחר שמהסוגיות ומהספרי מבואר שהעיקר הוא כשיטת התוס', באמת לא מעלה ומוריד להלכה קושיות כאלו, אבל מ"מ עבודתינו בלימוד התורה הוא להבין ולברר את התורה, ולכן בס"ד באתי לתרץ את הקושיות להגדיל תורה ולהאדירה. וכמה מהדברים כבר נרמזים במה שכבר כתבנו, אבל למען הבהירות חזרתי עליהם.

הנה יש שהרעישו עולמות לומר ששיטת התוס' תמוה עד למאוד מפני שלדעתם פתיל משמע א' ואין מקרא יוצא מידי פשוטו כו', אבל כנראה שלא דקו כלל, ובדאי לא נעלם מרוב הראשונים פסוק מפורשת (מלבד שחייבים לאומרו לכה"פ פעמים בכל יום), אלא הם למדו שאה"נ פתיל משמע אחד, אבל כמו שכתוב בספרי שאע"פ שהוא אמינא שיש חוט אחד, כפשטות לשון פתיל, קמ"ל גדילים שהוא ריבוי שמרבה את חוטי התכלת, ומוציא את פתיל מידי פשוטו. וזה שגדילים ריבוי הוא לכאורה זה כשאר דרשות של חז"ל שמוציא הרבה פסוקים מפשוטם, כידוע לכל לומדי התורה, ומי שמפקפק בזה לכאורה דינו כצדוקי^{כט}.

אבל עוד יש לומר, שבאמת לדעת התוס' פתיל אינו מיעוט שמשמע דוקא חד, אלא הפשטות הוא לשון יחיד כל זמן שאין לנו הכרח לרבותו מטעם תפשת מרובה לא תפשת [עי' סוכה ה: שמבואר ששייך ללמוד מזה דרשה גמורה ששיעור גובה סוכה י' טפחים אע"פ שלמדנו י' טפחים רק משום תפשת מיעוט, ועי"ש בתוס' ד"ה תפשת]. וכן הוא דעת רש"י בפר' פיקודי (שמות לט לא) לענין חוטי התכלת שבציץ, וז"ל: "ואומר אני, פתיל תכלת זה חוטיין הן, לקשרו בהן במצנפת, לפי שהציץ אינו אלא מאוזן לאוזן ובמה יקשרנו במצחו... ואל תתמה שלא נאמר פתילי תכלת, הואיל ומרובין הן, שהרי מצינו בחשן ואפוד וירכסו את החשן וגו', ועל כרחך פחות משנים לא היו, שהרי בשתי קצות החשן היו ב' טבעות החשן, ובב' כתפות האפוד היו ב' טבעות האפוד שכנגדן, ולפי דרך קשירה ד' חוטיין היו, ומכל מקום פחות משנים אי אפשר" עכ"ל, ומבואר שהיכא שיש הכרח שייך שפתיל כולל לשון רבים.

ולענין הציץ, אף שהרמב"ן (שמות כח, לו) וזהרמב"ם (פ"ט ה"ב מכלה"מ) נחלקו על רש"י, כדעת רש"י כתבו רוב הראשונים, ואלו הם: התוספות (זבחים יט. ד"ה תפילין) הראב"ד (פ"ט מהל' כלי המקדש ה"ב) וכן משמע מהרשב"ם (שמות כח, לו), וכן נמי דעת הסמ"ג (עשה קע"ג), וכן יש לדייק מהרי"ף (שבת כ"ז ע"ב), רבינו חננאל (שבת נ"ז ע"ב), והערוך (ערך כפה פ"י השני), שכתבו על חוטי התכלת שבציץ "חוטי דעמרא" בלשון רבים, ומשמע שהיה שם יותר מחוט אחד (על אף שמבואר מדבריו דלא כשיטת רש"י, מ"מ ודאי היה שם יותר מחוט אחד). וכן דייק המלבי"ם בארצה"ח (פי' כ"ז המאיר לארץ י"ח, וע"ע מש"כ בפירושו לשמות כח, לו) שבתרגום יונתן (שמות כח לו; לט לא) נמי מבואר כשיטת רש"י, וכן הרחיב בזה בספר שמחת יהושע (שמות לט, לא).

ושמעתי להביא ראיה לזה שפתיל שייך להיות גם לשון רבים, מהפסוקים לענין יהודה ותמר שתמר בקשה מיהודה (בראשית לח, יח) "חתמך ופתילך ומטן אשר בידך" (זהרמב"ן והרזקת כתבו שהוא לשון יחיד) ואח"כ כתיב שתמר אמרה (שם, כה) "הכר נא למי חתמת והפתילים והמטה האלה"

כט. וגם עיין לעיל (פי' ב') שהמיוחס לראב"ד כתב שכיון שלא לומדים מפתיל חוט אחד, נמצא שהוא מיותר וממנו לומדים דין כפילה, וזהו כוונת "ופותלהו מתוכו".

והחותם נשאר חותם והמטה נשאר מטה, ואמנם מה שהיתה פתיל נשתנה להיות פתילים. והמוכרח בזה שאין כאן סתירה אלא שתיבת 'פתיל' שייך להתפרש הן בלשון רבים והן בלשון יחיד כנ"ל.

עוד העירו הרבה מלשונות של חז"ל בכמה מקומות, כגון הא דאיתא בגמרא (חולין פט., סוטה יז.), "דרש רבא, בשכר שאמר אברהם אבינו אם מחוט ועד שרוך נעל, וזכו בניו לשתי מצות, לחוט של תכלת ורצועה של תפילין" ולשון חוט של תכלת כפשוטו משמע שיש רק חוט אחד, עכ"ד.

אבל רש"י כבר תירץ את זה, וביאר שכוונת הגמ' למצות ציצית בכלליות. וז"ל רש"י בחולין (טז.) "זכו בניו לחוט של תכלת. לציצית" והיינו שלמד רש"י שחוט לאו דוקא, ואפילו תכלת לאו דוקא, אלא שקאי על מצות ציצית בכלליות. ואם לשון "חוט של תכלת" לאו דוקא, צ"ב הטעם למה נקט הגמרא לשון זה. ונראה שרש"י בסוטה (יז.) בא לתרץ את זה, שכתב "חוט של תכלת. כנגד מחוט כו' " והיינו שבא לפרש שנקט לשון זה כנגד הפסוק שכתוב לשון חוט, אבל בלאו הכי לא שייך לשון חוט לכמה חוטים, ודו"ק.

ובאמת במדרש מצינו סמך לזה, שבכראשית רבה (פרשה מ"ג, י"ג) איתא "אמר רבי אבא בר ממל אמר לו הקדוש ברוך הוא את אמרת אם מחוט, חייך שאני נותן לבניך מצות ציצית, היך מה דאת אמר ונתנו על ציצת הכנף פתיל תכלת, ומתרגמין חוטא דתכלתא" ומפורש שהוא קאי על מצות ציצית בכלליות. וגם יש לדקדק למה הוכרח להביא התרגום של פתיל תכלת שהוא חוטא אם פתיל עצמו נמי משמע אחד, וכנראה שרצה המדרש להביא מקור שמצות ציצית מכונה חוט, כדי שיוכל לפרש שהוא בשכר שאמר אברהם אבינו "אם מחוט". וכמו כן י"ל שהגמרות שאמרו בלשון חוט נמי נקטו כן לפרש הפסוק של "אם מחוט" וכמש"כ רש"י, אבל אה"נ אין הכרח שיש חוט אחד דוקא^ל.

ומצינו בהרבה מקומות שמצות ציצית נקראת תכלת (עי' סוכה יא "דמא תכלתא", מועד קטן יט, מנחות לט. "תכלת שכר רובה", לט: "יאי תכלתא", מג. "רמי תכלתא לפורזמי" ועוד הרבה), וגם מצינו בהרבה מקומות שציצית נקראת חוטי (חולין קי. "רמי חוטי, וכ"ה במנחות מא. "ואתא חוטא וקם" ושם בדף מב. "רמי חוטי" וכן הוא בתענית כב. ובשבת קיח: ובעוד הרבה מקומות). ולכן נראה שלשון חוט של תכלת נמי הוא הדרך לכנות מצות ציצית, וכן מבואר בתענית (כב.) "לא רמי חוטא דתכלתא", עיי"ש דע"כ קאי על כלליות הציצית, ואפי"ה איתא לשון "חוטא". וכן בתוספי הרא"ש (יבמות ה:) כתב לשון 'חוט של תכלת' לכנות כל הציצית, אע"ג שדעתו שם שיש שני חוטים של תכלת. ויש עוד מקומות בחז"ל שדיברו על חוטים בלשון חוט, עיי' חולין (צג.) "אמר אביי ואיתימא רב יהודה חמשא חוטי הוו כו' " ומוכח שם שיש בכל אחד מהחוטים יותר מחוט אחד^ל.

וע"ע בתפארת יעקב עמ"ס חולין (סז) שפירש לשון "חוט" ע"פ דרך שהוא לאו דוקא חוט אחד, אלא כוונת הגמ' לבאר למה קיום מצות תכלת נעשה ב"חוט" דוקא, ולא בבגד או בדבר אחר עיי"ש באריכות. ולכן אפילו אם "חוט של תכלת" קאי דוקא על מצות תכלת, עדיין אין

ל. וגם למעשה אין להביא ראי' מהתרגום שיש רק חוט אחד, שהתרגום מתרגם רק פשטה דקרא, ולמעשה יש דרשה של גדילים שמוציאו מפשוטו, אי"נ י"ל שאונקלוס תנא הוא, ואולי ס"ל כב"ה שיש רק חוט אחד של תכלת.

לא. ראה זו שמעתי מהר"ר ישראל בארקין שליט"א.

הכרח שיש רק חוט אחד של תכלת, שכל כוונת הגמ' הוא לברר למה זכינו למצוה גדולה כזו שנחשב כאילו קיבל פני השכינה (כמבואר בספרי, ומובא ברש"י שם בסוטה) שהוא מצוה שנעשית בחוט. וכעין זה מבואר במדרש תנחומא שם, שכתב "חייך שאני נותן לבניך מצוה של חוט, שנאמר ועשו להם ציצית כו'", וכע"ז איתא באגדת בראשית (שהוא מאוד קדום) שם "שאני נותן לבניך מצות ציצית שהיא של חוט^{לב} שנאמר ועשו וכו'". ומבואר שהענין הוא שמזה שאמר אברהם אבינו ע"ה אם מחוט, יש לנו מצוה שמקיימים בחוט. והמדרשים הנ"ל גם מבואר שדרשה זו קאי על מצות ציצית בכלליות, אבל אפילו אם נימא שהגמ' משמע שקאי על תכלת דוקא, יש לומר זה שאמר "חוט", אין הכוונה לחוט אחד, אלא הכוונה הוא לחוט לאפוקי דבר אחר.

ועוד הביאו מדרשים (אגדת אסתר פרשה ה', ומדרש משלי פרשה י"א, וראוי לציין שמדרשים אלו בכלל אינם מיוחסים, ומסתבר מאוד שגירסא זו הוא מאוחר יותר מהראשונים) במעשה דקורח שכתוב שקורח אמר לאשתו שמשוה רבינו אמר שיעשה ציצית "ותקשרו עליו חוט אחד תכלת", וכן בתנחומא (כגירסת דפוס ראשון משנת ר"ב) איתא בריש פרשת קרח "אמר לו קרח, טלית שכולה תכלת אינה פטורה וחוט אחת פוטר אותה", וכן ברש"י עה"ת ריש פר' קרח איתא "אפשר טלית של מין אחר חוט אחד של תכלת פוטר כו'" וכן בעוד כמה מקומות. ומוכח מכל אלו מדרשים שיש רק חוט אחד של תכלת, ופשוט שצ"ל שהכוונה הוא שיש חוט א' של תכלת לכל כנף, וע"כ הדרך לדבר על מספר חוטי תכלת הוא להזכיר כמה חוטים של תכלת יש בכל כנף. וא"כ יש לנו ראי' להיפוך מהמדרש רבה (במדרש פר' י"ח, א) שגרסינן התם "א' קרח טלית שכולה תכלת אין פוטר עצמה, ארבע חוטין פוטרות אותה", וכן הוא הגירסא בכמה דפוסים של התנחומא (וכ"ה בדפוס מנטובה (שכ"ג) שנדפס ע"פ הכת"י, וכן גרס בתנחומא ישן שהוא קדום מאוד, וכן במהדורת בובר נקט שזהו עיקר הגירסא), ולכאן זה נמי קאי על החוטים בכל כנף. וא"כ יש סתירות במדרשים, ובודאי המדרש משלי ואגדת אסתר אינו מוסמכים יותר מהתנחומא והמדרש רבה.

וגם ראוי להזכיר שבפיוט ינאי (שהיה קדום מאוד, [וי"א שהוא רבי ינאי המוכר בירושלמי ברכות פ"ג ה"ד ע"ש]), והיה רבו של הקליר, ואולי בימיו עדיין התכלת היה מצוי) בפיוט לפרשת קרח כתב "זורו ולבשו, ושאלו ואז בושו, מה יכשירו שני חוטי תכלת לכסות כולה תכלת", וכפשוטו שני חוטי תכלת משמע כשיטת התוס' (כי שמדברים על החוטים ביחס להכסות, יותר ראוי לדבר על החוטים לפני הכפילה), ואמנם שייך לדחות ולפרש כוונתו כשיטת הראב"ד, ושני חוטים אלו היינו לאחר הכפילה.

אמנם גם בלא"ה נראה שאין כאן סרך קושיא, שבאמת ב"ה ס"ל שיש חוט אחד של תכלת, וגם כמה אמוראים פסקו כב"ה, וא"כ אולי מדרשים אלו הם כדעת ב"ה, ועכ"פ אין בהם כדי לדחות את פשטות הספרי והש"ס.

עוד העירו על הסברא להשוותם, וכבר הארכנו בזה לעיל בהערה סוף סימן ד'.

עוד כתבו כמה ממחזיקי הראב"ד ששייך לצאת שיטת התוס' על ידי חוט אחד של תכלת, וכל מה שכתבו התוס' שני חוטים אינו אלא למצוה מן המובחר, ויש שהוכיחו כן מדעת הסמ"ג

לב. ור"ש בובר בהגהות לתנחומא (עמ' לח, אות קעה) הביא מכת"י רומי שגורס "מצות חוטין של ציצית פתיל תכלת", וכ"ה בתנחומא דפוס וארשה (תרל"ח) רק כתב "מצות חוטין של מצות פתיל תכלת". ואכן משמע שלא קאי על ציצית בכלליות, אלא על מצות תכלת, אבל גם איתא "חוטין" בלשון רבים וממילא קושיא מעיקרא ליתא.

שכתב שיש או חוט א' או ב' חוטים של תכלת, וכתבו שמבואר שלדעת התוס' יצא יד"ח גם ע"י חוט א'.

ודבריהם אינם נכונים, שכבר כתבו התוס' במנחות ל"ח. "וא"ת ומנלן דבעינן ב' חוטינן לבן וב' חוטינן דתכלת דילמא אגדילים קפיד קרא אפילו חד מהאי וג' מהאי" ותירצו שם שסברא להשוות שני מינים, ומבואר שלמסקנת דבריהם לא קפיד התורה אגדילים בלבד, אלא שיש מספר מדויק של תכלת ולבן. וכן להתוס' יש ספרי שמחייב דוקא ד' חוטינן של תכלת וד' של לבן, וע"כ דוקא הוא. ומה שהביאו שמהסמ"ג מוכח שיוכל לצאת בחוט א', ע"כ התוס' פליגי על הסמ"ג כמו שהוכחנו, (וכ"כ בערוך השולחן סי' ט' סעי' ב' שמתוס' משמע דלא כהסמ"ג בזה). ואדרבה, אפשר מהסמ"ג מוכח שלדעת הרמב"ם והראב"ד יצא ואין חיסרון כלל אם יעשה כתוס' ^{לז}. וגם כ"ז רק אם נימא שהסמ"ג ס"ל שיוכל לבחור ולעשות כרצונו (וכדעת הערה"ש), אבל דעת הב"י (סי' י"א) הוא שהסמ"ג לא רצה להכריע ^{לז} בזה בין הרמב"ם והתוס' מאחר שלא היה נוגע למעשה בימיו.

לג. הארכנו במאמר מיוחד שעברנו על כל הצדדים אם יש חשש איסור להרמב"ם לעשות כתהוס', וביארנו שם שיש מקום גדול לומר שיוצא אף מצות לבן בחוטי תכלת היתירות, ועכ"פ יש ראיות ברורות שהציצית לא נפסלו בהוספת חוטי תכלת [ואלו שכתבו להיפוך לא הביאו ראיות לדבריהם, רק שלמדו כן מלשונו של הרמב"ם, ולשון הרמב"ם ניתן לתרץ בכמה דרכים, וגם ברמב"ם בשרשים (י"א) מבואר דלא כדבריהם, ואכמ"ל].

לד. חכם אחד האריך טובא להוכיח שמהא שהסמ"ג לא הכריע כדעת התוס', ע"כ לאו מילתא פשיטא הוא לומר כהתוס', וזה ראייה שלא כדברינו שמהספרי והסוגיא מוכח כתוס'. אמנם לא הבנתי מה רצה בזה, שודאי אינו ריעותא על שיטת תוס' שלא הסכים עמהם הסמ"ג יותר מהריעותא על שיטת הראב"ד שנמי לא הסכים עמו הסמ"ג, וחכם הנ"ל רצה להוכיח כדעת הראב"ד מהפסוק שכתב "פתיל", ואתמהא, אטו דבר גדול הוא להכריע ממקראות, וכאילו פסוק זה נעלם מעיני הסמ"ג. וגם כל ראיותינו ראי' ודאית מאחר שהערוך השלחן למד דרך אחרת בדעת הסמ"ג, [דרך שסובל שני חוטי תכלת, ולא ראה קושי בזה שכתוב בתורה "פתיל"].

סימן ה' - בירור איך קיימא לן להלכה

הנה לענין הלכה, קיימא לן בדרך כלל כדעת רוב ראשונים. דעת הרמב"ם כמעט דעת יחיד ולא מצינו חבר שכתב מפורש כדבריו בשאר גדולי הראשונים חוץ מבנו רבינו אברהם (ס' המספיק עמ' 273) וכן משמע נמי ברבינו שמואל בן חפני גאון (גדפס בסו"ר כליל תכלת). כדעת הראב"ד כתבו הערוך^{לה} (ערך תכלת) המאירי (יבמות ה:), הרא"ז (פסקי ריא"ז הלכות קטנות עמ' רכ"ג) ורבינו יהודה ממין (הובא בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור הצרפתי עה"ת בס' רעד)^{לו}.

לה. ויש שכתבו כאילו הערוך מביא כן מדברי ר"ח, וגם בפ"י רבינו חננאל למסכת ברכות ט: מובא קטע זה של מנין החוטאים. אבל תדע שפירוש ר"ח שנדפס בש"ס "וגשל" על מס' ברכות אינו פירוש ר"ח האמיתי, אלא הוא ליקוט מקטעים המובא בספרי הראשונים בשם ר"ח. ובספר פ"י ר"ח השלם (ע"י הוצאת וגשל, וממנו העתיקו גלילין הש"ס שלהם) בברכות ט: כתוב שם בהע' 222 שלקחו הקטע הזה על מנין חוטי תכלת מהערוך בשם ר"ח.

ובמח"כ טעו בזה וגם הכניסו טעות זה בגלילין הגמ' שלהם, שמהערוך אינו מוכח כלל שזהו דעת הר"ח. כי המעיין היטב יראה שהערוך כתבו הרבה דברים שונים בערך זה, ורק דבר האחרון עניין כלאים בבגדי כהונה כתוב בסופו "זה פ"י ר"ח", ומשמע ששאר ערך תכלת אינו מרבינו חננאל. וגם יש ראייה לזה מתוספי הרא"ש ברכות ט: שהביא בשם הערוך הקטע בין הקטע של מספר חוטי תכלת להקטע על בגדי כהונה, ואם נכון שמה שסיים הערוך "זה פ"י ר"ח" קאי על כל ערך תכלת, היה לו לתוספי הרא"ש לכתוב כן בשם רבינו חננאל ולא בשם הערוך בלבד. וע"ע באור זרוע הל' קריאת שמע (ס' י"ג) שמבואר נמי שלא כל הדברים בערוך הם מר"ח, וגם הערוגות הבשם (הקדמון) הביא שיטה זו כשיטת הערוך ולא כתב שהוא שיטת ר"ח, וכן ראיתי דברי קדמון [גלילין לש"ס כת"י מינכן] שכתב "שרבי נתן [בעל הערוך] ס"ל שיש חוט אחד של תכלת", והאכרתי בכל זה במקו"א. שו"ר אחרי שבערוך ע"פ כת"י נוטים שעיקר הגירסא בערוך הוא ש"זה פ"י רבינו דניאל", וא"כ אין מקום לכל הדיון.

לו. ואולי יש עוד, אבל כבר כתב הב"י (יו"ד סי' ק"ה אות ט [ב]) "ונלע"ד דכמהר"ם כו' נקטינן שהוא יותר מפורסם מרבינו נתנאל" עכ"ל. מבואר מדבריו שיש מעלה להראשונים המפורסמים, וכן מבואר בעוד כמה מקומות. ויתר מכן כתב בעל הכנסת הגדולה (בספרו דינא דחיי ח"ב ס"ג ע"ג) "קיימא לן כהרא"ש לגבי הריא"ז שהוא [הרא"ש] פוסק יותר מפורסם וממימיו שותין כל בני ספרד כו' " עכ"ל. ולכן לא ראיתי צורך להביא כל הראשונים שאינם מפורסמים ועל דעתם אין אנו סומכים בשום מקום להלכה. ודע שיש לי עוד ה' קדמונים שכתבו כתוס' [רבינו מיוחס עה"ת (פ' שלח), ריבבן (בפירושו על הל' ציצית של היר"ף ובשבת כה ע"ב), ר"ש מרדנפייירא (כת"י הובא בחוברת "צפונות" חלק ר' עמ' ט'), רבי אברהם חילדק (כת"י שנדפס במוריה כרך ק"ב עמ' ה'), תשובות ופסקים מחכמי אשכנז וצרפת (ס' ע"ח), סך הכל יש 30 ראשונים!], ועוד ג' כהרמב"ם [רבינו פוחייה (שבת כה:), ר"ש בן היתום (על מו"ק דף י"ט ע"א), רלבג (עה"ת פ' שלח), ואולי י"ל שגם דעת החינוך (שפ"ו כן, אלא שאינו מוכח), אלא שלא הבאתי אלא אלו ששיטתם סמכנין עליו בשאר מקומות בהלכה, או שחזינן בדבריהם כאן חידוש [כגון ר"י ממין] שלא ראינו בשאר ראשונים.

ובכנסת הגדולה הנ"ל מפורש שאין דעתו של הריא"ז נחשבת כנגד הרא"ש ושאר ראשונים, ודלא כמו שטעו כמה ת"ח לומר שהריא"ז הוא בתראי. ובלא"ה א"א לומר בתראי אא"כ הביא ראיות מכריחות לשיטתו כמו שכתב בפתחי תשובה חו"מ סי' כ"ה אות ח' וז"ל: "ועיין בתשובת הרב מו"ה משה רוטנבורג חיד"כ כו' דאע"ג דקיי"ל הלכה כבתראי כו' מ"מ נראה דהאי כללא לא נאמר אלא היכא דהאחרון מברר דבריו בראיות צודקות אבל היכא דהאחרון כותב דעתו בסתם בלי שום רא"י שלא כדעת הפוסק הקודם לו מאי אולמא דהאחרון מהראשון כו' ע"ש. וגם במציאות אינו כן, שאין הריא"ז בתראי יותר מהרא"ש והטור, שהלא הריא"ז היה בן דורו של האו"ז, והאו"ז הוא רבו של המהר"ם שהוא רבו של הרא"ש שהוא אביו של הטור.

ויש שצירפו דעת הרמב"ם והראב"ד כדעת אחד נגד התוס', ומנו כל הראשונים שס"ל שיש חוט א' ביחד, ואז אינו ממש דעת יחיד. אבל טעות הוא משום שדעת הרמב"ם הוא שהמצוה לכרוך על הלבן, משא"כ

משא"כ רוב הראשונים^{לז} כתבו כהתוספות^{לח}. וביניהם פי' מיוחס לרגמ"ה (הובא בשטמ"ק החדש פרק התכלת), רש"י (שבת כז: מנחות לח), ר"ת (תוס' מנחות ל"ח), ר"י (טור סי' י"א לענין בל תסיף ודוק), היראים (סי' ת"א), העיטור (הלכות ציצית שער א' ח"ב), סמ"ק (מצוה ל"א), רבינו פרץ (ברכות ט:), ר"ש משאנץ (תוס' שאנץ כתובות מ. וכן הו"ד במדרכי הל' ציצית), ראבי"ה (מנחות אלף קנב), מהר"ם מרוטנברג (שו"ת דפוס פראג ח"ד סי' תמד, וע"ע ארצה"ח סי' ט' בהמאיר לארץ אות כ"ו), הרא"ש (הל' ציצית סי' ד, שו"ת כלל ב' אות י"ב, תוספי הרא"ש יבמות ד: וסנהדרין פ"ט.), רבינו ירוחם (נתיב יט ח"ג), מרדכי (פרק התכלת), טור (סימן י"א), נמוק"י (הל' ציצית), רבינו ישעיה הראשון (פסקי הרי"ד הל' ציצית עמ' תפא, ספר המכריע פ"ח, שו"ת הרי"ד סי' ס"א), הרשב"א (יבמות ד: וכן מוכח מתשו"ר סי' תס"ח וסי' תשכ"ח, וע"י ארצה"ח סי' י"א המ"ע ע"א) ובמיוחס לרשב"א^{לט} (מנחות פרק התכלת דף מ. ד"ה קלא אילן), ר"י מלוניל (ברכות ט: ובהל' ציצית), רבנו דוד (כן נראה מדבריו בסנהדרין פ"ח), הר"ן (שם), וכן בשיטמ"ק בשם תוס' אחרות (במנחות לח. וכן בע"ב, וס"ל שאי"צ אלא ב' חוטים של לבן בזמן שאין תכלת), האגודה (פרק התכלת, ודעתו כנ"ל) ועוד כמה ראשונים שאינם מפורסמים ולכן אין טעם להביאם כמש"כ בהערה לעיל.

וכן אם הרמב"ם לשיטתו בכריכה (כמבואר במשנ"י סי' י"ג ועוד אחרונים, וכן משמע בתשו' לחכמי לוניל) יש לנו גם רב עמרם גאון (הובא בעיטור עמ' 135 ובעוד כמה ראשונים), רב נטרונאי גאון (הובא בהשגות הראב"ד פ"א

דעת הראב"ד שתכלת הוא מהחוטאים אלא שהלבן עיקר כמו שביארנו בסימן א', ואינו ענין זה לזה. וגם אין לצרפם שס"ל שפתיל משמע א', וכן אין להביא בתוך החשבון המילונים שכתבו שפתיל משמע א', שהרי הראב"ד עצמו ס"ל שפתיל משמע ב' (ע"י בהשגות להלכות כלי המקדש פ"ט ה"ב ודוק), וגם דעת הרב ראשונים שאע"פ שפתיל משמע אחת דוקא מ"מ דעתם כהתוס' כמו שהארנו שכן דעת המיוחס לראב"ד וכ"כ הגר"א בביאורו לשו"ע, וע"כ לא תליא הא בהא. ויש שהביאו רבינו הלל, וטעות הוא שכתוב שם שההלכה כדברי ב"ש, ובגירסתו שם בש"א שיש רק ג' חוטים בלבד.

ויש שהביאו חכמי לוניל, אבל אינו ענין, שלכאורה הם רק שלחו להרמב"ם השגות הראב"ד כמש"כ המגדול עוז פ"ב ה"ז מציצית "גם נראה לי שחכמי לוניל העתיקו סתם לשון ההשגות לדעת מה ישיב". ולא הבאתי החינוך והרמב"ן כיון שאינו אלא דיוק בדבריהם, וגם לפי דברינו לעיל אף לשון חוט של תכלת שייך להיות לאו דוקא.

ולא הבאתי ההגהות אשר"י במו"ק י"ט שלא מבואר מדבריו שיש רק חוט אחד של תכלת, רק מבואר שתכלת לבד הוא יותר מועט מלבן עם התכלת, ויש לפרש שיותר מועט להחליף ב' חוטי לבן לתכלת מלעשותם בתחילה ב' לבן וב' תכלת שהוא סך הכל ד' חוטים, ודוק ולכן לא מבואר שהוא ס"ל כהראב"ד.

ולא הבאתי רבי משה הדרשן שהובא ברש"י סוף פר' שלח שהגיה המשך חכמה שיטתו כשיטת הרמב"ם, שבאמת אין שום הוכחה בדבריו, וכבר תרצו הראשונים דבריו באופן אחר, וגם אם באנו להגיה אין טעם להגיה כנגד חוטי לבן כמו שעשה המשך חכמה, יותר מלהגיה מיום ששחטו הפסח כמו שמבואר בר"א מזרחי ועוד הרבה.

לז. ואף שאולי אינו ראוי להזכיר כל הראשונים שתמיד נמשכו אחרי בעלי התוספות, עדיין יש הרבה ראשונים שלא נמשכו אחריהם תמיד כגון: ר"י מלוניל מפרובנציא, הרשב"א מספרד, ורבינו ישעיה מאיטליא, וכן בעל העיטור, והר"ן, וכו'. וגם יסוד הנ"ל הוא בניגוד לדרכם של הפוסקים הגדולים כולל המשנ"ב בכמה מקומות.

לח. התוס' עצמם שנו דבריהם בהרבה מסכתות (ברכות ט: ד"ה אלא, יבמות ד: ד"ה דאפילו, כתובות מ. ד"ה כגון, מנחות פרק התכלת, בכורות לט: ד"ה כמה, וע"ע תוס' בנדה סא:) וזה עצמו מורה על רבוי החכמים שאחזו בשיטתם.

לט. אינו מהרשב"א מספרד, וי"א שהוא רבינו שלמה בן אברהם מן ההר, רבו של רבינו יונה, וי"א שהוא רבינו פרץ כהן מספרד [ואין זה ר"פ מבעלי התוס'], וא"כ יש לנו עוד ראשון בספרד שהחזיק כשיטה זו. עכ"פ ראוי להזכיר את שיטתו מאחר שהמשנ"ב סמך למעשה על ספר זה בכמה מקומות בהל' תפילין.

ה"ח) **ריטב"א** (ברכות ט:), **רשב"א** (שם, מלבד שאר המקומות ברשב"א שהבאתי למעלה), ו**תלמיד רבינו יונה** (שם) שכתבו שהחוליות נעשו מלבן ותכלת, דלא כהרמב"ם ורבינו שמואל בן חפני גאון שכתבו שהכריכות כולם נעשין מתכלת (חוץ מהראשון והאחרון), ולמדו שיטתם מתוך דברי ירושלמי בפ"ק דברכות.

הנה רבותינו ז"ל מסרו לנו כללים מה לעשות בכל מחלוקת. וכידוע דרך הב"י הוא לפסוק ע"פ הרי"ף, הרמב"ם, והרא"ש. וכתב בהקדמה לבית יוסף בזה"ל "ומקום שאחד מן הג' העמודים הנזכרים (היינו הרי"ף, הרמב"ם, והרא"ש) לא גילה דעתו בדין ההוא, והשני עמודים הנשארים חולקין בדבר, הנה הרמב"ן והרשב"א והר"ן והמרדכי וסמ"ג לפנינו אל מקום אשר יהיה שמה הרוח רוח אלהין קדישין ללכת נלך, כי אל הדעת אשר יטו רובן כן נפסוק הלכה". עכ"ל. וזה ממש הנידון כאן, שהרי"ף לא גילה דעתו, והרמב"ם והרא"ש חולקין ושאר ראשונים רובם ככולם כתבו כהתוס'.

והרמ"א כתב בהקדמה לדרכי משה "וכן כתב מהרי"ו [צ"ל מהרי"ל] בתשובה סי' קע"א דעל הרוב פוסקים ע"פ התוספות ומוהר"ם וראבי"ה, וכן מרגלא בפומי דאיניש לפסוק כדברי המרדכי ואשיר"י ובעל הטור ר' יעקב ב"ר אשר, ובדרך זה הלכתי, ושאר הנחת"י. והנה כל הני הראשונים שהזכיר בנידון דידן נקטו כהתוס' שיש שני חוטי תכלת.

ולכן ע"פ כללי הפסק של הב"י והרמ"א (אשר בדרכם הלכו אחריהם רוב האחרונים), ודאי ההלכה כשיטת התוס' ורוב ראשונים. ואמת הוא שלפעמים מצינו שלא הולכים כרוב ראשונים, אבל בדרך כלל הטעם לזה הוא משום שיש מנהג להיפוך שיטתם, וזה לא שייך כאן כיון שלא נהגו מצות תכלת לזה כמה דורות (ואדרכה, מגדרופין יש מנהג כשיטת התוס' כדלקמן). וגם לפעמים עוזבים את רוב הראשונים לנקוט כדעת יחיד אם מסתבר טעמיה, אבל כאן כבר ביארנו שפשטות הסוגיא והספרי מורים כשיטת התוס', וא"כ בדרך המלך נלך, וראוי להכריע כשיטת רוב הראשונים.

ובאמת מצינו שכבר פסקו כמה מהאחרונים כשיטת התוס', שמהטור ואילך רוב הפוסקים סתמו כדברי תוס' ורובם אפילו לא הזכירו את שיטת הרמב"ם². ומהם: ה"ט¹ (סי' ט' ס"ק ג', וסי' י"א ס"ק י"ג), ים של שלמה (ביבמות פ"א סימן ג') ושו"ע הרב (סי' י"א), וכן במשנה ברורה (סי' ט' ס"ק ד' וסי' י"ד, י"א ס"ק ב"ח, י"ב ס"ק ח') ועי' בהערה^{מא}.

יתר מכן מצינו בדברי המחצית השקל (סימן ט"ו ד"ה יש לטוות) שכתב "דאנן ס"ל דבזמן דהוי תכלת מצותה שני חוטין תכלת שהן ד' ראשין, אבל הרמב"ם ס"ל דג' חוטין היו לבן והם ו' ראשין וחוט הרביעי היה מחצה תכלת ומחצה לבן וכו'", עכ"ל ומבואר "דאנן" לא קיימא לן כהרמב"ם.

מ. חכ"א כתב שלא היה לפני כל אלו אחרונים דברי הראב"ד, אלא גרסו בהראב"ד כאילו הוא ס"ל כתוס' (וכן גרס הב"י). וליתא, כי מ"מ ודאי ידעו שיטת הערוך שכתב כהראב"ד, וגם בכל הדפוסים שהיו בימי האחרונים כבר נתקן הגירסא בהראב"ד, וכן הובא בביאור הגר"א, במשכנ"י סי' י"ח, ובנצי"ב כגירסתינו. מא. וע"ע הקדמת פמ"ג להלכות ציצית (והובא בביה"ל סי' י"ג ד"ה ודוקא) שמבואר שסמך על שיטת תוס' לקולא. שכתב שבשעת הדחק אם נפסקו (לגמרי) ב' חוטים במקום שיש כבוד הבריות יש לסמוך על הראשונים (הרא"ש בתשובה) שצריך רק ב' חוטים מעיקר הדין והשאר היו זכר לתכלת. וצד זה רק ניתן להאמר לדעת תוס', ואם היה גם צד גדול שההלכה כהרמב"ם, כמה רחוק היה לסמוך על זה אפילו בשעת הדחק, שהרי גם אליבא דהתוס' הוא רק דעת יחיד בראשונים שיוצא יד"ח בשני חוטים בלבד.

וכן שיטת המלבי"ם בארצות החיים הוא כשיטת התוס' בכמה מקומות. בסימן ט' סעי' ה' בדין שצריך להיות הציצית מצבע הטלית, הוסיף המלבי"ם (לב הארץ ה') שזה רק בשני חוטיין שהם כנגד לבן, ולא בחוטיין שהם כנגד תכלת. וכן בסימן י"א (המאיר לארץ ט') כתב בזה הלשון "וצ"ל דהרמב"ם אזיל לשיטתו דס"ל דא"צ רק חוט א' של תכלת כו' אבל לדידן דס"ל דצריך ב' חוטי תכלת דפתיל משמע שנים ממילא א"צ ללמוד ממשכן כו" עכ"ל.

והנה בטלית של שאר מינים קיימא לן (שור"ע ט', ג') או יעשה הציצית ממינים לקיים הכנף מין כנף או יעשה מצמר או פשתים לקיים גדילים תעשה לך. וכתב בשו"ע (ס"ט ט' סעי' ד', ומקורו מהתורות הדשן) "אם הטיל בטלית של שאר מינים קצת ציציות ממינו וקצת מצמר או פשתים יש להסתפק בו" ומבואר בתרומת הדשן ושאר האחרונים שהספק הוא שאין כאן לא הכנף מין כנף, ולא גדילים תעשה מצמר ופשתים. ובארצות החיים בלב הארץ (אות ג') כתב שמ"מ יוצא לכו"ע בטלית של שאר מינים בשני חוטים של צמר ושני חוטים ממינו, ובהמאיר לארץ (אות כ"ז) ביאר שכשר לכו"ע משום שכן נהגו בזמן שהיה תכלת שהיו שני חוטי תכלת שהוא מצמר אפי' בטלית של שאר מינים, וע"כ אין ספק בצירור זה. ופסק זה מובא בספר משנה ברורה (ס"ט ט' ס"ק י"ד, ושבח הדברים וכ' שהם "מילתא בטעמא") להלכה למעשה עי"ש היטיב, וכן החזיק החזו"א פסק זה (א"ח ג' כ"י) עי"ש. והנה לדעת הרמב"ם והראב"ד העושה כן נכנס לחשש דאורייתא כספיקת השו"ע, וע"כ המלבי"ם, המשנ"ב, והחזו"א נקטו להלכה ולמעשה כדעת התוס' ולא חששו כלל לדעת הרמב"ם.

וכן בדין גרדומין כתב הרמ"א (ס"י י"ב) שנוהגין כר"ת שרק אם נשאו ב' חוטים שלימים כשר. ויסוד שיטת ר"ת הוא שיש שני מינים בציצית, לבן ותכלת, ולעולם צריך מין אחד שלם, וזהו כוונת הגמ' (מנחות ל"ח:) "דאי איגרדם תכלת וקאי לבן ואי איגרדם לבן וקאי תכלת". ולכן לעולם צריך ב' חוטים להישאר שלימים כדי שיהא מין אחד שלם או של תכלת או של לבן^כ. והכס"מ (פ"א הלכה י"ח, וכן בב"י ס' י"ב בפ"י השני בדברי הרמב"ם) כתב ששייך לומר דין גרדומין אליבא דר"ת גם ע"פ שיטת הרמב"ם, דהיינו שדעת הרמב"ם נמי שלעולם צריך מין שלם או תכלת או לבן.

וכתב המשכנות יעקב ז"ל (ס"י י"ח) שלא יתכן לומר "ארגדם לבן וקאי תכלת" בזמן שאין תכלת ורק נשתייר חוטים במקום תכלת, אלא לדעתו אם אין לו אלא מצות לבן לבד, צריך מין הלבן להיות שלם, וא"א להחוט שהוא במקום תכלת להשלים גדילים להגין על חוטי הלבן. וכתב שלפי דבריו לדעת הרמב"ם אם נפסק יותר מחוט אחד (כלומר חצי חוט) צריכים לחוש שהציצית הם פסולים, ונמצא שהפסק של השו"ע והרמ"א שקיימא לן שאם נשאר רק ב' שהם ד' חוטים שלימים כשר לכתחילה הוא קולא גדולה לשיטת הרמב"ם, שלהרמב"ם יצטרך ז' חוטים שלמים, ואם נפסק יותר מחוט אחד יפסל.

ובאמת מצינו כסברת המשכנ"י בדברי קדמון, והוא בפירושים ופסקים לרבינו אביגדור הצרפתי עה"ת איתא בשם רבו (שהוא רבינו יהודה ממיץ) שדעתו (ס"י תקט"ז) כשיטת הראב"ד שיש חוט שלם של תכלת. וכתב עוד בשמו (ס"י רע"ד, וס"י תקי"א) שלענין גרדומין לעולם צריך ג' חוטים (שהם

מב. ואפי' ר"י ורא"ש החולקים על ר"ת בזה מסכימים שיש ב' חוטי תכלת, אלא שלמדו שסוגיית הגמ' שם הוא אליבא דרבי דתכלת מעכבין ומצוה אחת היא כו' ולא קיי"ל כוותיה, כמבואר בתוס' (ל"ח:) וברא"ש ס' ז.

שש) שלמים, ולכן אם נפסק יותר מחוט אחד פסול. ולכאורה הסברא הוא כנ"ל, שא"א להחזיטם במקום תכלת להגן על כל החוטים של לבן ממש. אבל להלכה למעשה בשו"ע (ס"י י"ב סעי' א') נקט שציצית שנפסקו שני חוטים כשרים לכתחילה, ולפי רבינו יהודה ממיץ והמשכנ"י זה קולא גדולה נגד דעת הרמב"ם והראב"ד, ונמצא שיש מנהג לקולא נגד הסוכרים שיש רק חוט אחד.

ובאמת אפילו אם לא נקבל סברת המשכנ"י ורבינו יהודה ממיץ, אלא לעולם להרמב"ם עד שנפסק ז' חוטים בזמן שאין תכלת הציצית כשרים, מכל מקום בלא"ה מגדומין יש להכריע כתוס', שהרי הרמ"א כתב שנוהגים כר"ת לפסול הציצית אם נפסקו יותר משני חוטים, וא"כ יש מנהג הלכה למעשה שתלוי על השיטה שיש שני חוטי תכלת. ולדעת רוב אחרונים צריך לחוש לר"ת מעיקר הדין (חיי אדם, מור קציעה, דרך חיים, סידור בעל התניא, וכן נראה מהגהות מהרש"ל על הטור, ועי' הערה²² שכן פשטות משמעות בדברי הרמ"א). וזוהי שמעיקר הדין קיימא לן כר"ת, ולא מצטרפים שום דעות אחרות לזה אפי' לספק [באמת יש ג' דעות הרמב"ם והראב"ד שחזו לאצטרופי שעד ו' או ז' חוטים יש להכשיר (דלא כהמשכנ"י הנ"ל), וא"כ יש כאן ספק ספיקא, שמא אין ההלכה כהתוס' במספר חוטי תכלת, אלא כדעת הרמב"ם או הראב"ד, ושמא לא קי"ל כר"ת לענין גדרומין אלא כהר"ן]. חזינן חומר ההכרעה כר"ת, וע"כ אין דעת הרמב"ם והראב"ד שיטה שראוי לסמוך עליו, כל שכן שאין ראוי לנהוג כדעתם לכתחילה במנין חוטי תכלת.

זכינו לדין, שדעת רוב הראשונים והאחרונים שיש שני חוטי תכלת. הרי כבר יש לנו הכרעה ברורה בזה ע"פ כללי הפסק, וכן פסקו הרבה מגדולי אחרונים, ואין צריך לחפש יותר. וכל זה מלבד מה שהסוגיא והספרי מוכיח כשיטת התוס' כמו שביארנו לעיל.

מג. והנה כמה אחרונים ס"ל שצריך לחוש מעיקר הדין כשיטת ר"ת. ואמנם יש שלמדו מהרמ"א חשש לר"ת לחומרא ולא מעיקר הדין, ודבריהם צע"ג מפשטות לשון הרמ"א, עי' שו"ע סימן י"ב סעי' א' שהביא המחבר דעת הר"י ודעת ר"ת וסיים "והלכה כסברא ראשונה [הר"ן] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם" והוסיף הרמ"א "הגה: ונוהגין כרבינו תם, וכל שכן אם דקדק שיהיו ניכרין הד' ראשים שבצד אחד ונפסקו ג' ראשים בצד אחד דפסול דאז ודאי נפסקו ג' חוטים ואם נפסקו בב' צדדין נמי פסול שמא ג' חוטים הם" עכ"ל, ומבואר שהמחבר רק חשש לר"ת לחומרא, והרמ"א שהוסיף על דברי המחבר ע"כ חשש לדבריו יותר מחומרא בעלמא, אלא מעיקר הדין. והנה במקום שאינו מבורר שנפסקו ג' חוטים כגון ב' צדדים כתב הרמ"א שמחמירים שמא ג' חוטים הם. ואם לא קי"ל ממש כר"ת לכאורה יש היתר מספק ספיקא, שמא ג' חוטים, ושמא ההלכה כהר"י. וע"כ צ"ל להרמ"א לא היה ספק כלל, אלא ודאי שקי"ל כר"ת מעיקר הדין, ודו"ק (עיין פרמ"ג בכללי או"ה שכתב שיש לצרף דעת המחבר כספק נגד הרמ"א במקום שלא הכריע הרמ"א בתוקף. וכנראה שמש"כ כאן הוא כהכרעה בתוקף, ולכן לא אמרין ס"ס, ודו"ק היטב). וגם המג"א ס"ק ז' שכתב שיוכל לברך קאי רק בשיטת המחבר כמבואר לכל המעיין שם, והפרמ"ג שם רק מסביר דברי המג"א.

ואמנם בביה"ל ד"ה והלכה כתב "עיין בפרמ"ג באשל אברהם בס"ק ז' מוכח מדבריו דמותר לברך עליו, וכן מוכח ממ"א ס"ק ז', דלא כמו שכתב בספר חיי אדם" ודבריו תמוהין עד למאוד, שהמג"א והפרמ"ג כתבו דבריהם בדעת המחבר, אבל להלכה שנקטינן כהרמ"א ודאי אסור לברך עליו, ולכן דברי החיי אדם הם אליבא דהלכתא, וכבר השיג על זה בשו"ת אבן ישראל ח"ט ובתשובות והנהגות ח"ה ס"ב, וצ"ע. ומ"מ אין להביא ראיה מאלו האחרונים הלא הם הארצה"ח, המ"ב, והחזו"א שלא קי"ל כר"ת אלא לחומרא משום שמצטרפים דעת הרמב"ם והראב"ד שס"ל שרק חוט אחד של תכלת ולכן אין כאן הכרעה, שכבר ביארנו שאלו האחרונים פסקו כשיטת התוס', אף לקולא. ונראה שזה שמצינו שכתבו האחרונים כמו המחצה"ש שקי"ל כתוס', לכאורה לא הכריע כן מדעתם אלא למדו כן מדין גדרומין, א"נ נקטו כהטור מאחר שלא חלק עליו הבי"ה להדיא.

סימן ו' - ביאור שיטת הגר"א

הנה למעשה הרבה לובשי תכלת נוהגים כדעת הראב"ד, ותלו מנהג זה בדעת הגר"א. וכן שמעתי מהרה"ג ר' אליהו זילברמן שליט"א (ראש ישיבת אדרת אליהו) שלולי דברי הגר"א פשוט שהיה ראוי לנהוג כהתוס' כיון שכן הוא משמעות הסוגיות.

אבל לכאורה כדי לסמוך על הגר"א נגד רוב הראשונים צריך הכרעה ברורה, וא"א לעזוב את הפשטות ואת רוב הראשונים מספק. ונחזי אנן את הדברים בצורתן, ואיך הם עומדים למעשה. יש שש מקומות מיוחסים להגר"א שדן במספר חוטי תכלת, ואלו הם:

א. אמרי נועם, ברכות ט:

באמרי נועם (והוא פירוש מתלמידי הגר"א משמו) על ברכות (ט: בתוד"ה אלא) כתב על שכתוב שם בזה"ל: "יש לפרש בין תכלת שבה בציצית שהיה קבוע בו תכלת וגם שני חוטין לבן ועושין בו חוליא של תכלת וחוליא של לבן" ע"כ. וכתוב על זה באמרי נועם בזה"ל: "והפוסקים חולקים על זה וס"ל שלא היו עושים אלא חוט אחד של תכלת גם בזה מחולק הרמב"ם ז"ל על התוספות דס"ל שלא היה חוליא א' לבן וא' תכלת אלא שהכל היה תכלת ולא היה לבן אלא כריכה א' למטה וא' למעלה, וז"ש ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת, פ"י שיהיה פתיל תכלת על כל הציצית ולא יהיה מחוט הלבן אלא כריכה א' למטה וא' למעלה".

הערות: הנה לא כתב כאן שום לשון שממנו ניתן ללמוד פסק הלכה, רק יש ציון למראה מקומות בעלמא. ולשון ה"פוסקים" מבואר בהמשך דבריו שהוא הרמב"ם (ואולי גם הראב"ד), ואין ראייה שכוונתו להכריע כשיטתם כשמוזכר לשון פוסקים, ולכאורה רק זה כינוי לשמם. ולכן אפילו אם זה היה מכתב ידו של הגר"א ז"ל אין לדייק מזה שום פסק הלכה, וכל שכן מאחר שהוא מכתבי התלמידים. ואם יתעקש אחד לומר שלשון פוסקים הוא באמת לשון הכרעה, אז היה נראה שהוא מכריע כהרמב"ם ולא כהראב"ד, שבהמשך דבריו הסביר את שיטת הרמב"ם ולא הזכיר את דעת הראב"ד כלל.

ב. יהל אור, פנחס רכ"ח:

בזה"ק ברעיא מהימנא (פרשת פנחס דף רכ"ח:): כתוב: "וכל חוליא משלשת כל משלש מסטרא דקדושה הוא דאמרת קדושה לך ישלשו וישראל שלישיה בגין ד'ירושלישים על כלו" (שמות יד, ד) מציצית מסטרא דעמודא דאמצעייתא דאיהו תליתאה לאבהן האמצעי וכל דבר משולש וה"ו יל"י כל חיבה משלשת מסטרו חליא כלילא מתלת כריכות משלשין דא שכינתא קדושה לך ישלשו ואיהי משלשת בעמודא דאמצעייתא כלילא תלת ענפי אבהן דאינון ש' מן שבת שכינתא בת יחידא חוליא תכלת שבציצית" ע"כ.

ובביאור הגר"א לרעיא מהימנא כתוב בזה"ל: "חוליא כלילא מתלת כריכות דא שכינתא כו': - ר"ל החולי' עצמה הוא השכינה כלילא מתלת כריכן הן האבהן וכמו בשם ע"ב דבכל א' ע"ב אתון ובה ע"ב תיבין כלילא מכלהו ובה קדושה ישלשו דאיהי נק' קדושה בלשון נקבה כלל כל הקדושה וכן בת דשבת כמ"ש ולכן כלילא מג' יום השביעי ג' אלקים ג' סעודות הכל בג'. בת יחיד' חוליא תכלת שבציצית: - דחוליא הראשונה לבן ג' כריכות ג' אבהן ואח"כ

חוליא דתכלת ג"כ כלילא מנהון, ויותר נראה דל"ג כלל 'חוליא' אלא כצ"ל בת יחידה תכלת שבציצית והוא חוט הרביעית כדעת הראב"ד, וכמש"ש שכ"ה עיקר, וכ"ה בספרי שלנו כלילא מג' חוטיין לבן אות ד' שבשם וכן עיקר" ע"כ.

הערות: ספר יהל אור הוא ליקוטים מכמה מקורות של תורת הגר"א על הזוהר, וקטע זה מקורו מספר "ביאור על רעיא מהימנא" (קניגסברג תרי"ח) בפנחס רכח: במהדורה בתרא (עמ' 126). הספר הנ"ל אינו העתקה מכת"ק של הגר"א כמבואר בשער הספר, אלא רובו הוא מהעתקת הרב דוד לוריא [המכונה רד"ל] ז"ל והמהדו"ב הוא מה שהמדפיס (הרב שמואל לוריא ז"ל) לא מצא בהעתקת הרד"ל אלא ממקומות אחרים (ולא נקרא על שם מהדו"ב אלא משום שנדפס אה"כ, ולא משום שהוא משנה אחרונה). והמדפיס לא כתב היכן מצא ליקוט זה, רק כתב בעמ' 83 שהיה לו ליקוטים על פר' פנחס שלא היה בהעתקת הרד"ל ולכן הדפיסו במהדו"ב. והמדפיס עצמו כבר העיר בספר הנ"ל עמוד 144 על הליקוטים שאינם מהרד"ל "...ולא ידעתי אם הם כולם מרבינו הגר"א ז"ל, כי באיזו מקומות נראה מתוך הלשון שהוא מתלמידו". והנה בהמדו"ק כאן (שהוא מהרד"ל ויותר מיוחס) ליתא לקטע זה שמכריע כהראב"ד, על אף שיש לו פירוש על כמה דברים בתוך קטע זה של זוהר (ועי"ש שיש פירוש על תיבת "חוליא" שלפי המהדו"ב צריך למחוק, א"כ לא רק שחסר קטע זה להמהדו"ק, אלא דברי הרד"ל הם סתירה להמהדו"ב, וא"כ בודאי נאמן עלינו הרד"ל יותר. אמנם אולי מש"כ שם "חוליא" לא קאי על מה שמחק במהדו"ב אלא קאי על מש"כ לפני זה בזה"ק "חוליא כלילא" ועי"ש בפנים, וצ"ע). ועי' בהערה שכבר פקפק האדמו"ר מראדזין על יחוסו של קטע זה⁷.

ג. הגהות הגר"א על הספרי

בספרי פר' כי תצא (פיסקא רל"ד) נדפס הגירסא כשיטת התוס' וז"ל:

"גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט א' בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשין אין פחות מג' חוטים, כדברי ב"ה, וב"ש אומרים ד' חוטים של תכלת וד' חוטים של לבן של ד' ד' אצבעות והלכה כדברי ב"ש, בד"א בתחלה אבל בשירי' ובגרדומי' כ"ש. ד"א, גדילים זה הלבן, מניין לרבות את התכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת"

והגר"א הגיה הדברים, וזהו לשון הספרי ע"פ הגהותיו:

"גדילים תעשה לך, למה נאמר, לפי שנאמר ועשו להם ציצית שומע אני יעשה חוט אחד בפני עצמו, ת"ל גדילים, כמה גדילים נעשים, אין פחות מג' חוטיין של ג' אצבעות כדברי ב"ה, ובש"א בג' חוטיין של לבן ורביעית של תכלת של ד' אצבעות. גדילים זה לבן, מנין לרבות רביעית של תכלת, ת"ל ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת. והלכה כדברי ב"ש"

מד. וכבר העיר האדמו"ר מראדזין ז"ל (פתיל תכלת מאמר שלישי) על דברי הגאון הנ"ל וז"ל "וגם באמת בתחם נתלבט בפי' הלשון בת יחידה חוליא תכלת בציצית כי הגירסא היא בת יחידה מליא מן תכלת שבציצית כמו שנדפס נוסחא זו על הגליון וכן הובא זה המאמר בנוסחא זו בספר ראשית חכמה הקדוש שם ודברי זוהר"ק הללו מפורשים ג"כ בתקו"ז תיקון כא שבת איהו כלל דתלת אבהן בגין דאיהו בת כלילא בג' ענפי אבהן דאינון ש כו' ואיהו תכלת שבציצית ע"כ והכוונה שתכלת הרומו למדת מלכות שמים בחי' שבת איהו כליל מחג"ת תלת ענפי אבהן ונקראת ג"כ בת יחידה כידוע ליודעי חן, ולא בא לבאר כלל התכלת אי סגי בחוט אחד או לא" ועי"ש בהמשך הדברים שפקפק אם הדברים יצאו מהגר"א.

הערות: הנה ההגהות לספרי ג"כ לא נדפסו מעצם כתי"ק של הגר"א, אלא מהעתקות שונות כמבואר להלן. ויש להעיר שהגהה זו מחודשת ביותר, שיוצא ממנו שלשיטת הספרי גדילים הוא ג' בלבד וקאי על הלבן בלא התכלת, וזהו נגד הש"ס (יבמות ח:; מנחות ל"ט:). שדרש גדיל שנים גדילים ארבעה, וע"כ ארבעה שהוא מספר כל חוטי הציצית כולל גם תכלת. וגם לדבריו שתכלת לא נכלל בתוך גדילים, צ"ע מפ"ק דיבמות שהוכיח מגדילים תעשה לך, שעשה של תכלת דוחה לא תעשה של כלאים, שאם גדילים קאי רק על הלבן, איך שייך ללמוד ממנו לתכלת, רצ"ע^{מה}.

ועוד תמוה מה שגרס "מג' חוטין של ג' אצבעות....ורביעית של תכלת של ד' אצבעות" שלפי גירסתו דברי הספרי כאן מיירי בחוטים קודם הכפילה (שיש רק סך הכל ד' חוטים ולא ח'). וא"כ צ"ע איך שייך ליתן לנו השיעורים של כמה אצבעות אם אנו מדברים על חוטים שלימים לפני הכפילה ועדיין צריך לכופלם, ונמצא שאם הם ד' אצבעות אז לאחר הכפילה הם רק ב' אצבעות – וזה נגד הש"ס (מנחות מ"א:). ובשלמא כגירסת התוס' שיש ד' של לבן וד' של תכלת של ד' ד' אצבעות, הספרי מיירי לאחר הכפילה, ואז שייך ליתן שיעור על אורך החוטים, אבל אם הספרי מיירי בחוטים לפני הכפילה צ"ע איך ניתן לומר עליה שיעור. וגם יש כאן ח' מחיקות^מ וה' הגהות^מ דוק ותשכח. ולכן הגהה זו קשה עד למאוד לקבלו, ואם היה איזה פתח לומר שחזר הגר"א מזה ניחא לנו לקבלו.

ד. פירוש לספרא דצינעווא פ"ה:

איתא בספרא דצינעווא בפרק ה': "ארבע מלכין נפקין לקדמות ארבע בהון תליין כענבין באתכלא צירין בהו שבעה רהיטין" וכתב בפ"י הגר"א שם: "הן שבעה חוטין של לבן שחוט תכלת חופה עליהן כמ"ש ברמב"ם ז' חוטים של לבן וחוט א' של תכלת שהוא נגד כסוי עין, והן ל"א קיימין בדוכתייהו שהן פתיל, וז"ש בפ' שלח דף קע"ה ע"א תאנא ברזא דספרא דצינעווא ארבע מלכין כו' ושם הכל ברזא דציצית".

הערות: אין כאן לשון הכרעה אלא מפרש כן בתוך דברי הזוה"ק. ואפשר לומר שלדעת שיטת הזוה"ק הוא כשיטת הרמב"ם (כמו שמשמע קצת בסוף פר' שלח) אבל להלכה יתכן שש"ס שלנו, או הספרי פליג ע"ז. ועכ"פ ודאי אי אפשר להניח מקומות המיוחדים שכתב שם לשון הכרעה מלפני מש"כ כאן שאינו אלא דרך פירושא בעלמא, ועי' הערה^מ.

מה. ואולי אין כוונת הגר"א שגדילים הוי רק ג' של לבן להלכה למעשה, אלא כוונתו שכ"ה שיטת הספרי אבל ש"ס שלנו חולק ע"ז ודעתו כתוס' בדף ל"ח שבספרי משמע חוט א', אבל ש"ס שלנו פליגי (ואם נניח כן מובן איך פסיקא ליה להתוס' שש"ס שלנו פליגי, שהש"ס דורש גדילים ד' וע"כ כולל תכלת, משא"כ להספרי גדילים רק ג' ועל לבן בלבד ודו"ק).

מו. (מד') חוטים של (תכלת) (וארבעה חוטים) של (לבן) של (ד') ארבע אצבעות... (ד"א) גדילים (תעשה לך) זה לבן מנין לרבות (את ה)תכלת
מז. [שלשה] חוטים של [לבן] [ורביעית] של [תכלת] של ארבע אצבעות, גדילים זה לבן מנין לרבות [רביעית של] תכלת....

מח. וע"ע מה שהעיר בזה רב אליהו טבגר במאמרו בישורון ח"ז שבזוהר עצמו (שלח קעה:) מבואר ש"רהיטין" לא קאי על חוטי לבן, ומטעם זה פקפק האדמו"ר מראדזין על יחסו של קטע זה של הגר"א. וכתב שם בשם הגר"ר יצחק שלמה זילברמן זצ"ל "שבדברי זוהר יתכנו דעות שונות, ורבינו יכול לפרש מקום מסוים בזוהר בדרך אחת ומקום אחר בדרך אחרת" וא"כ קשה מאוד לסמוך ע"ז או על שום פירוש

ה. הגהות מכת"י על הספרי פר' שלח:

איתא בספרי סו"פ שלח "(וב"ה) [וב"ש] אומרים שלשה של צמר ורביעית של תכלת" (כהרמב"ד) וכתב בספרי עם הגהות הגר"א בגליון: "עיינ במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא, וכאן היא משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון^{מט} ע"כ."

הערות: מקורו של הגהה זו מגליון ספרו של ר' יעקב דב שערשבסקי שקיבל הספר מעזובן של הגר"ר יהושע העשיל ריינעס מהוראדנא ז"ל (שעסק הרבה בכתבי הגר"א, והדפיס עליות אליהו ומקצת מפ"י הגר"א על משניות, וגם חיבר ספר מעיני יהושע על שנות אליהו) ועליו נמצא כל הגהות הגר"א על הספרי (הספר נמצא באוצר החכמה, ונקרא "ספרי >הגהות הגר"א כת"י<"). וכשהדפיסו את ההגהות הגר"א על הספרי (בבילגא שנת תרכ"ו ע"י ר' שמריהו צוקער) פירסם שם בראש הספר "הנני להעיר לכל אשר חננו ה' בגוף כתי"ק הגר"א ז"ל על הספרי וימצא איהו טעותים או שינויים יזכה נא במצוה הגדולה לרשמש על סימניהם באותותם ולשלחם אלי כו"ו" ומבואר מזה שלא העתיקו ההגהות על הספרי מתוך כתב ידו של הגר"א ז"ל, אלא מתוך רשומי התלמידים. וגם נמצא מכתב מר' יעקב דב שערשבסקי (הוא הבעלים של הספר שממנו העתקנו את הגהה זו, ומכתב זו הועתק בספר "הגאון" ח"ג עמ' 1174) שכתב "ובאמת הני... טעות ואחרי שהרב רש"צ נ"י שהוציא לאור הספרי הנ"ל [עם הגהות הגר"א] ביקש להודיעו אם נמצא ביד מי העתקת כ"י מהגר"א ז"ל, חוב גדול וקדוש הוא עלי להודיע בשער בת רבים ולהעתיק לשון העתקת כ"י הגר"א ז"ל אשר תח"י וז"ל... ע"כ ההעתקה מכת"י הנמצא אצלי כו"ו".

ומאחר שלא הדפיסו ההגהות אלא מתוך כתבי התלמידים, הגהה זו לפנינו הוא באותו משקל של ההגהות שהדפיסו. ולכן אין טעם להעדיף את ההגהות של פר' תצא יותר מזה, ואדרבה עי' לעיל שההגהות בפרשת תצא הם מחודשים ביותר, ואם מוכרחים לומר שחזר מאחד מהם, יותר ניחא לנו לומר שחזר מפר' תצא, כנ"ל.

ו. בביאור הגר"א לשו"ע (או"ח י"ב):

איתא בשו"ע או"ח סי' י"ב סע' א' בא"ד "ולרבינו תם לא מכשירים אלא בנשתיירו ב' חוטין שלימים, דהיינו ארבע ראשים שכל אחד מהראשים ארוך י"ב גודלים אז מכשירים כשנפסקו השני חוטין אחרים אם נשתייר בהם כדי עניבה. אבל אם נפסקו ג' חוטין אף על פי

על הזוהר שלא כתב שם לשון הכרעה להלכה למעשה.

מט. הפשטות הוא שהוא מגיה דברי הספרי להשוותם כדברי התוס' וכדברי הספרי פר' תצא. אבל שמעתי מאחד שכוונת הגר"א במה שכתוב שם "עיינ במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא, וכאן היא משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון" כוונתו כיון שבספרי שם ב"ש וב"ה נחלף, לא די להגר"א רק להחליף ולתקנו כמו שעשה בכל שיבוש, וגם שם כבר תיקנו בפנים, אלא הגר"א ג"כ רצה להראות לכולנו בפירוסם שזה טעות, ולכן כתב עיינ במנחות דף מא ע"ב בתוספת ד"ה בית שמאי הגירסא - היינו שאף תוס' עם גירסתו המשובשת ג"כ לא היה לו טעות כעייז שנחלף ב"ש וב"ה, וכאן היא משובשת - היינו רק נקודה קטנה של ב"ש וב"ה אבל דאי ההלכה למעשה נכון, משא"כ לתוס' כולו משובשת ובפ' כי תצא לקמן שם הגירסא על נכון --- היינו גם לקמן הגירסא של ב"ש וב"ה נכון, אבל תיזהר רק לעיינ בהגהות שם, שהנדפס טעות הוא. ודבריו מבאי לידי גיחוך א - שהלא עיקר חסר מהספר ב - כבר תיקן הגר"א בפנים החילוף בין ב"ש וב"ה ג - לא היה צריך לציין לתוס' שם אלא דיו אם מציין להגמ' שכתב בש"א ד' - היה לו להזהיר אותנו שגירסת תוס' משובש, ולא רק לסתום שיש לעיינ שם כאילו שם הכל נכון. ואין לפלפל בזה יותר.

שנשתייר בהם כדי עניבה פסולים, ומפני כך כשנחתכו שלשה ראשים אם לא דקדק בעת עשיית הציצית שיהיו ניכרים הד' ראשים שמצד אחד של הקשר חיישינן שמא כל ראש הוא מחוט אחד ונמצא שאין כאן אלא חוט אחד שלם הילכך מספיקא פסול, כו' והלכה כסברא ראשונה [ר"ן] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם" עכ"ל.

וכתוב שם בביאור הגר"א ד"ה ולר"ת בזה"ל: "תוס' הנ"ל כפי' דאי איגרדום תכלת כו' אפי' נשאר כדי עניבה. וכשיטתם דנותן ד' חוטי' תכלת וד' לבן, וע"ש ל"ח א' ד"ה התכלת כו' (ומ' א') [ומ"א ע"ב] בד"ה בש"א ארבע טעמא כו', וכ"ד רש"י וע"ש בד"ה מתבי טלית אין כו'. וכ"ה בספרי פ' תצא מכמה גדיל כו' ובש"א ד' של תכלת וד' של צמר כו' והלכה כב"ש, וכ"פ בגמ' שם כב"ש.

אבל דעת הראב"ד ששני חוטי' בלבד של תכלת וששה של לבן, והרמב"ם כ' דחוט א' לבד של תכלת וד' של לבן. וטעמם ממש"ש בספרי ועשו להם ציצית שומע אני יעשה אותן אחד בפ"ע ת"ל גדיל מכמה גדיל אין פחות משלשה דברי ב"ה ובש"א כו' כנ"ל, והביאו תוס' הנ"ל ד"ה בש"א כו', מדקאמר שומע אני כו' משמע דפתיל תכלת הוא אחד לבד, וגדיל לא כתיב אלא בלבן, ומפרש הראב"ד חוט שלם והרמב"ם מפרש חוט א' ממש.

וע' בתוס' ל"ח א' סד"ה הנ"ל התכלת כדמוכח בספרי פ' שלח ופ' כי תצא כו', וע"ש סד"ה בש"א הנ"ל, ולכך דחקו תוס' במנין תכלת כו'. ועוד דחקו בתוס' במנין ח' חוטים, דגמ' לא קאמר אלא ד' גדיל גדילים כו', ומפרשים ופתליהו מתוכו היינו שיכפל' ע"ש בד"ה הנ"ל. אבל בספרי עוד צ"ע דבה"א שלש ובש"א שמנה והא לא פליגי אלא בג' וד'.

אבל העניין כך הוא דודאי פתיל משמע אחת, וכן ציצית דלבן נמי משמע אחת, אבל לעולם שניהם שוין. וב"ה מפר' גדיל ג' חוטי' וה"ה ללבן, ובש"א גדילים הוא ארבעה כמ"ש בגמ' גדיל גדילים, דב"ש סובר דגדיל משמע שנים ולא כב"ה דמפר' ג', ולא דרשי לשון רבים ג"כ, וה"ה בתכלת. ומ"ש בגמ' ד' שלשה הכל במין א' בלבד, תכל' או לבן, וכן מוכח כל הסוגיא.

ומ"ש תוס' בסד"ה בש"א הנ"ל ומיהו בספרי איכא דאמרי כו'. ליתא בספרי אלא שלמדו מתחלת ספרי ועשו להם כו' כנ"ל וכמ"ש בסד"ה התכלת, ואפשר דמפרשי שדברי ב"ה דאמרי' ג' היינו ג' בלבן וא' בתכלת ול"פ ב"ש וב"ה אלא בתכלת אבל ליתא דבגמ' מוכח דבמנין הציצית קמפלגי" עכ"ל

הערות: הנוסח לפנינו הוא כמו שנדרס בדפו"ר, וכידוע שביאורו לשו"ע נדפס מצעם כתי"ק. והנה כל המעיין בדבריו בעיניים פקוחות יראה שהכריע בתוקף גדול שיש ד' חוטי' לבן וד' חוטי' תכלת, כשיטת התוס' אבל לאו מטעמם. ותמצית דבריו הוא שהביא מקור לכל שיטה ושיטה, ואז הקשה ג' קושיות על שיטת התוס', ומפני כן כתב מהלך חדשה לבאר את הסוגיא, וע"פ דבריו מתורץ כל קושיותיו, והוא שלכו"ע (ב"ה וב"ש) לבן ותכלת שוין הם, וכשם שפתיל כפשוטו לא משמע יותר מאחד ה"ה לבן שנלמד מציצית לא משמע יותר מאחד, אבל שמגדילים למדנו ריבוי, ודעת ב"ה הוא שגדיל משמע ג' (ולא דרשינן לשון רבים) ויש גדיל הן מתכלת והן מלבן, ודעת ב"ש שגדילים משמע ד', ויש גדילים מלבן וגדילים מתכלת. ונמצא שגדילים שאמרו בגמ' שהם ד' נאמר על החוטים לאחר הכפילה, ובה מיושב כל הקושיות, וכתב הגר"א

שכדרך זה מוכח כל הסוגיא. ומשום שיש שפקפקו בכוונתו עי' בסי' ז' שביארנו בס"ד כל תיבה מדבריו.

אם הגר"א ס"ל למעשה כתוס' ע"פ דבריו בביאורו

והנה מדברי הגר"א בביאורו ברור [ועי' לקמן ס"ד] שהגר"א מכריע שיש ד' חוטי תכלת, ולא שהכריע כהתוס' אלא כתב שיטה חדשה, שלעולם תכלת ולבן שוין. וכיון שכאן הסביר והאריך לבאר את הכל, נראה שזו היא עיקר שיטתו, כמבואר להלן מהחכ"צ.

ותדע שבהגהות מכת"י על הספרי פר' שלח שהבאנו לעיל, הגר"א מציין גירסת תוס' מ"א: וכתב ששם הוא עיקר הגירסא. וראוי לעורר שגירסת תוס' מא: הוא המקום היחידי שכתוב בזה"ל ד' של תכלת ד' של צמר¹ שרוב מקומות הגירסא הוא ד' של תכלת וד' של לבן². והגר"א בביאורו כאן נקט כגירסת תוס' מא: שהוא ד' של תכלת ד' של צמר³. ובהקדמת בעל פאה"ש לביאורי הגר"א על שו"ע (אות ה') כתב שהגר"א מעתיק תוספתא מדרש כו' "בנקיון גירסתו הנפלאה". וכלומר אם הגר"א מעתיק גירסא בביאורו לדעתו כן הוא עיקר הגירסא. וכן מצינו שדרכו להעתיק גירסא עם תקונים שלו בלי להעיר על כך. לדוגמא עי' בהערה⁴.

ונמצא שיש הגהה לספרי וביאורו לשו"ע שהולכים ממש בחדא מחתא שעיקר הגירסא בספרי הוא ד' של תכלת וד' של צמר, כנגד מה שהגיה בספרי הנדפס, ולא רק שמחזיק שיטת התוס' בשני מקומות, אלא שניהם נאמרו בדיבור אחד ובכוונה אחת.

הנה תלמידי הגר"א העידו על סדר כתיבת הגר"א ביאורו לשלח ערוך, והוא שמתחילה כתב על פי סדר שו"ע לכל ד' הטורים, ואח"כ הניף ידו שנית בליקוטים, שדרכו שם בדרך כלל להכריע בין הדעות בראיות מש"ס ופוסקים⁵. נתגלה לנו שקטע זה של ביאור הגר"א על מגן

נ. אבל באמת צ"ע מה הכוונה של גירסא זו, הלא פשוט ששייך לבן משאר מינים, וצ"ע.

נא. בביאור הגר"א לאו"ח סימן תכ"ג סעיף ב' העתיק ממסכת סופרים פ"ז ה"ט בסתמא, ובאמת הוא ע"פ הגהותיו שם, וז"ל בביאורו: "ובחודש עצמו קורא ג' בקרבן תמיד. הראשון קורא וידבר. צו. ואמרת. והשני קורא את הכבש האחד. ועשירית. עולת. ונסכו. ואת הכבש. והשלישי חוזר למעלה וקורא עולת תמיד. ונסכו. ואת הכבש. וביום השבת. עולת שבת. מפני שאמרו אין קוראין בפרשה פחות מג' וי"א אין משיירין בפרשה פחות מג' ע"ש" עכ"ל. והמעין במס' סופרים עם הגהות הגר"א יראה שמילים המודגשות אינם מנוסח המסכת סופרים הנדפס, אלא מהגהות הגר"א על מ"ס. ויש עוד דוגמאות רבות, ועי' ישרון ח"ה עמ' תקכ"ו, וגם עי' במאמר "דרך הגר"א בביאורו" להר"ר ישראל בארקין שליט"א שהביא עוד דוגמאות רבות לזה.

נב. זה"ל של בעל פאת השלחן בהקדמה לביאור הגר"א לשו"ע:

"וסדר חיבורו כך הם, ראשונה חיבר רבינו נ"ע על כל הארבע ש"ע בארבע כרכים על סדר סימני ההלכות והסעיפים. אח"כ חזר ושנה רבינו הקדוש נ"ע ונתחדש לו עוד כפליים לתושיה כי היה כמעין המתגבר בכל רגע ורגע, וחיבר עוד שלש מהדורות בשלש כרכים על כל ארבע ש"ע והיו נקראים אצלו בשם ליקוטים מפני שלא כתבם על הסדר כבראשונה, רק מה שעלה במצורת שכלו הקדוש והטהור רשם אצלו בכתב אמת וזה הליכות דרכו בקודש. באלו המהדורות מקום אשר בראשונה הניח איזה סעיף מבלי ביאור או רק במראה מקום או בלי הכרעה בין שני דיעות מחולקים אזי במהדורות במקום ההוא שם הניף ידו הקדושה בביאור רחב בפלפול עמוק עורך מלחמה מול המחברים ומכריע בין הראשונים והאחרונים בונה או סותר מייסד דבריהם או משיג עליהם יראו ישרים וישמחו. גם פעמים הרבה אשר בראשונה הניח איזה מקום בצריך עיון ובמהדורות הנ"ל במקום ההוא כתב שיטתו אחר העיון מתוך מדרש או להיפוך

חוטי תכלת הוא מהליקוטים (עי' ישורון ח"ה עמ' ל"ח העתק מספר ליקוטים ושם נמצא קטע זה), ובכל ד' חלקי שו"ע דרכו בליקוטים להכריע בראיות בין השיטות, ולא להסביר שיטות, (כן כתבו תלמידי הגר"א המובאים בהערה לעיל, וגם דוק ותשכח בחו"מ וביו"ד נסמן איזה מהם הוא מליקוטים). ולכן לכאורה קטע זה גם בא להכריע.

אבל הרבה לובשי תכלת אומרים שהגר"א ס"ל כהראב"ד (וחילם מדבריו ביהל אור), ומפני כן אז צריכים לדחות הביאור הגר"א וללמוד בדבריו כוונה אחרת. ודיברתי בזה עם כמה ת"ח המחזיקים בשיטה זו, וכל אחד יש לו דרכו, אבל כי מעיינת ביה אינם עומדין כלל. ובקיצור נמרץ אכתוב התגובה לדבריהם. ורובם אומרים דבריהם בשני אופנים²².

א- הגר"א בביאורו רק מסביר שיטת תוס' וליה ולא ס"ל - הנה לא נראה שהדברים נכונים שהלא הגר"א הקשה ג' קושיות על שיטת התוס' ואז כתב מהלך אחרת לגמרי כנגד כל הבנתם של התוס' [שלתוס' גדילים כולל לבן ותכלת בטלית בתד', משא"כ להגר"א גם בבת ד' יש גדילים מלבן ותכלת ודו"ק] בכל הסוגיא. ופשוט וברור שאי אפשר להסביר שיטת התוס' כנגד דברי התוס' עצמם. ושמעתי מחכ"א שהגר"א בעצם ס"ל כהראב"ד כמו שהגיה בספרי, אבל כתב דבריו להסביר "גירסת תוס'", ובמח"כ אין לדבריו שחר, שאם לדעת הגר"א גירסת תוס' הוא טעות שיכול להגיה אותו, אז ודאי הוא פלפול של הבל לומר פשט לגירסא משובשת, וכל שכן אם התוס' כבר אמרו פשט אחרת, ולא עוד אלא איך יתכן לומר שכגירסא משבשתא מוכח כל הסוגיא!

ב- הגר"א רק מסביר דברי השו"ע, וליה ולא ס"ל - אבל גם זה אינו נכון, א- שאין כאן "שיטת השו"ע", שדברי המחבר ברור מללו שהוא רק מעתיק שיטת ר"ת וז"ל "ולרבינו תם לא מכשירים אלא בנשתיירו ב' חוטין שלימים" וגם להמחבר לא קיימא לן כר"ת כמו שסיים בסוף דבריו "והלכה כסברא ראשונה [הר"י] מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת רבינו תם", ואיך

ולפעמים כתב בג' מהדורות ג' חידושים על ענין אחד מהם ראיות נוספות כראי מוצקות או ממתק עומק כוונתו בתיבות שונים, הן כל ראתה עיני בעיין היטב שקידה ויגיעה רבה וזה היה כל יגיעתי לסדרם על נכון, ולחבר כ"א אל מקומו הראוי ושיהיו כאילו בדיבור אחד נאמרו כי היו מפוזרים מאד באלו המהדורות עכ"ל.

ובענין כתב המדפיס של ביאור הגר"א בהקדמה לחושן משפט, וז"ל:

"כי סדר דברי חידושי הק' באו בחוברות שונות, האחד הוא כרך מיוחד על ש"ע ח"מ לסדר סימני הש"ע, ועוד שלשה המה כרכים בליקוטים שונים חרות על הלוחות בכ"י קדשו במהדורות רבות, בלולה בחידושי במקרא במשנה בגמרא ודברי קבלה, ומתוכם תבהיק אור הבהי בחידושי ח"מ פעם בארוכה ופעם בקצרה, מראשיה לסופיה ומסופיה לראשיה, ואין מוקדם ומאוחר בתורה עכ"ל.

הרי שאין זמן מסוים שכתב את הליקוטים לשו"ע, והם נכתבו שלא כסדרן כלול עם כתבים על שאר התורה, ולכן אע"פ שיש אומרים שכתב ביאורו לשו"ע בצעירתו, מ"מ את הליקוטים כתב אח"כ, ולכן בנידון דידן אי אפשר לעשות גבול מתי נכתב.

נג. ובאמת יש דוחים דבריו באופן אחרת, והוא שהביאו מאגרות החזו"א (ח"ג, ט"ו) שבדברי הגר"א אם כתב "אבל" כוונתו להכריע, ולכן הם אומרים שהוא כותב "אבל דעת הראב"ד כו" כוונתו להכריע כהראב"ד. ואמנם אין זה כלום, שהלא כתוב "אבל" חמש פעמים בקטע זה וביניהם "אבל הענין כך הוא" "אבל לעולם שניהם שוין", וגם לדבריהם אין שום פירוש על ההמשך שכתב שיטה חדשה כנגד כל הראשונים בלי שום טעם, וע"כ צריכים לפרש כאיזה צד שהבאנו למעלה, והוא שהדברים נכתבו או לפרש השו"ע או לפרש תוס', וכמו שכתבנו למעלה זה ליתא... ופשוט שלא לזה כיון החזו"א, [אלא עי"ש באג' חזו"א] ופשוט שכוונתו רק במקום כגון שהשו"ע כתב כשיטת הרמב"ם וכדו' והגר"א כתב על דבריו "כ"ה שיטת הרמב"ם, אבל פלוני פלוני ופלוני חולקים".

יתכן שהגר"א יאמר פשוט ברבינו תם כנגד דברי ר"ת עצמו? ב- וגם לדעת הגר"א יש דין גדילים מכל מין ומין ונתקיים ע"י חצי חוטין ואילו לדעת ר"ת (המובא בשו"ע) יש רק דין אחד של גדילים ונכלל בתוכו ב' מתכלת וב' מלבן, ושיטתו הוא שאם יש רק מין א' בלבד חייב להשלים הגדילים (ד' חוטין) ע"י ריבוי חוטין במין זה. ונמצא מי שיש לו רק לבן יש לו שני חוטי לבן ושני חוטין שהם במקום תכלת. וכשנפסק יותר משני חוטין חוששין שאין לו ב' חוטין שלימים ואפי' מין אחד אין לו (כי לעולם צריך שני חוטין של לבן, ורק אח"כ שייך להשלים גדילים) וממילא הציצית פסולים. וכ"ז רק יתכן לומר לדעת ר"ת שיש רק דין א' של גדילים, אבל לדעת הגר"א שכל שני חוטין הם קיום של גדילים בפנ"ע, ע"כ לית ליה להך דינא של חוטין במקום תכלת להשלים גדילים. ולפי"ז אפי' אם אין כאן ב' חוטין שלימים עדיין יש כאן קיום אחד של גדילים, וע"כ שיטת הגר"א בביאורו הוא דלא כשיטת ר"ת לפסול אם נפסק יותר משני חוטין, ודו"ק היטב. ג- ועוד, פשוט שלדעת הגר"א כשר לכתחילה ליקח ד' חוטין שהם חציו צבוע תכלת וחציו לבן (כחוט הרמב"ם) ששפיר מקיים גדילים משני המינים כיון שהקיום של גדילים הוא ע"י חצי חוטין, משא"כ לר"ת כל צד של חוט אחד משלים בעד צד האחרת [ואם אין בו כדי ענינה מצד אחד כשר אם יש בו מצד השני]. ונמצא להגר"א, מי שעושה ח' חוטי לבן שכל זמן שנשאר גדילים כשר, כשרים אף אם חצי החוט מצד אחד נפסק, וזה דלא כהשו"ע שכתב שצריך להשאר ב' חוטין שלא נפסק מצד אחר ודו"ק.

האם הגר"א חזר ממש"כ בביאורו

ומהרבה ת"ח שמעתי שהגר"א חזר ממש"כ בביאורו, אבל כבר כתבנו שקטע זה מהליקוטין שיכולים להיות נכתבים עד סוף חייו, ועכ"פ א"א לדעת בבירור מתי קטע זה נכתב. ומ"מ צ"ע לומר שיחזור מפירוש שכתב עליו "וכן מוכח כל הסוגיא". ואמנם יש שכתבו שלא היה הספרי לפני הגר"א בשעה שכתב קטע זה, וממילא לא ידע על הגירסא של פרשת שלח, ואחר שראה אותו חזר בו שראה שם מקור מרווח לשיטת הראב"ד. אבל זה טעות גמור, שבכל הדפוסים בפר' שלח הגירסא היא "שלשה של לבן ורביעית של תכלת", ואם הגר"א היה יכול לומר בתקיפות על דברי תוס' "ליתא בספרי", ע"כ ראה כל דברי הספרי וממילא ידע על גירסא זו. וגם בודאי ראה הגר"א את דברי הילקוט ושם בפר' שלח ג"כ הגירסא כנ"ל, ועוד יש להאריך בזה אלא שכבר האריך בזה הר"ר ישראל בארקין שליט"א בישורון חלק כ"ו², ועכ"פ פשוט וברור שראה הגר"א שני הגירסאות. ובלאו הכי מקורו של הגר"א לשיטתו הוא מהסוגיא ולא מהספרי, וגילוי גירסא חדש לא משנה איך מוכח כל הסוגיא.

ואמת הוא שצ"ב למה תלה הגר"א המחלוקת בפשט אם הוא מחלוקת בגירסאות, אבל י"ל שעדיף לומר שהראשונים נחלקו בהבנה ולא לומר שאין מקום כלל לדברי ראשונים אלא שנבנו על גירסא משובש, ועוד י"ל שכיון ששיטת התוס' מחוורת ביותר, וכן מוכח כל הסוגיא, ויש שיטת רבינו שמואל בן חפני גאון כס"ל כהרמב"ם (וידע הגר"א על זה משום שהובא בחשו"ר הרמב"ם המובא בבית יוסף בס' י"א) וגם יש שיטת הערוך (שקדמן הוא) כשיטת הראב"ד אולי זה תהיה ראייה לגירסת

גד. ומה שהשיב עליו חכ"א שם אינו כלום, וכל הנחתו שהגר"א כתב כל ביאורו לשו"ע בזמן מסוים טעות הוא כדלעיל, וכבר השיב עליו הרב בארקין בקונטרס מיוחד, וניתן להשיגו ממני. ומה שהביאו שהגר"א מביא כמה פעמים לשון הספרי כפי שהוא בראשונים ובילקוט מבלי להעיר שבנדפס הגירסא שונה, או דליתא כלל בנדפס, עי' במאמר "דרך הגר"א בביאורו" שהביא שכן הוא דרך הגר"א בכל מקום, והביא הרבה דוגמאות שעשה כן גם כשהביא מתוספתא ירושלמי מס' סופרים מכילתא וספרא.

הראב"ד שכן הוא גירסת הקדמונים, ולכן כתב הגר"א מהלך שלא תלוי כלל בגירסאות ואז אינו ראייה לשיטת הראב"ד, ודו"ק. ולכן למעשה אין שום הכרח שהגר"א חזר מביאורו לשו"ע.

איך להכריע למעשה בדעת הגר"א

הנה למעשה נשאר לנו סתירה בדברי הגר"א. ויש שני דרכים להגיש לסתירה כזו. או שיש דברים שאינם מיוחסים, או שהגר"א חזר ממש"כ בתחילה. אם באנו לומר שטעות נפול בדבריו, ודאי שאין לסמוך אלא על דבריו בביאורו שהם מעצם כתי"ק, ולא על ההגות ועל שאר הספרים שהם מרשומי התלמידים, כ"ש דבריו ביהל אור שיש הרבה פקפוקים ביחוסו. ואם באנו לומר שהגר"א חזר מאיזה דבר, צריך לשקול במאזני צדק מה נראה יותר מסתבר לומר שחזר ממנו.

מש"כ באמרי נועם ובספרא דצינעווא כבר כתבנו שאין בהם כדי להכריע נגד שאר המקומות.

בספרי יש לנו שני הגהות שהם באותו משקל, בפר' שלח הגיה כתוס' ואילו בפר' תצא כהראב"ד. ואין טעם לסמוך על של פר' תצא יותר משל פר' שלח, ואדרבה, כל מה שהגיה בפר' תצא צע"ג כמו שכתבנו, גם מסתבר שפר' שלח משנה אחרונה מהא שלא נרפס, שיש להניח שכבר עשו התלמידים העתקה מגליונות הספרי של הגר"א בחייו, ובתקופה מאוחרת אולי הוסיף הגר"א ההגה זו בפר' שלח, אבל שבספר שממנו הדפיסו ההגהות נעתק קודם שכתב הגר"א כן, ולכן נשמט מהדפוס, אבל אולי הספר אחרת שהגיע לידינו נעתק אח"כ, ולכן שם יש גם הגה זו של פר' שלח, ואי לא תימא הכי לא מובן כלל למה נשמט הגהה זו מהדפוסים. ולכן מסתבר שההגה בפר' שלח הוא משנה אחרונה.

בפירושו על רעיא מיהמנא במהדו"ב כתב להכריע כהראב"ד ואילו במהדו"ק ליתא לקטע זה. והמהדו"ק יותר מוסמך שהוא יצא מהרד"ל, ואילו המהדו"ב יצא ממי שאינו ידוע, שהמדפיס עצמו חשד שנתערב בתוכו דברים שאינם מהגר"א.

ומלבד מכ"ז יש לנו דבריו בביאורו שהם מכת"ק שהביא את כל שלוש השיטות, והביא מקור לכל שיטה ושיטה, ואז הכריע בדעתו הרחבה וביאר לנו באריכות את טעמו ונימוקו וכתב שם שכן מוכח כל הסוגיא, ואין שום הכרח וטעם לומר שחזר מזה.

אמנם שמעתי מראש ישיבת אדרת אליהו, הרה"ג ר' אליהו זילברמן שליט"א את טעמו שהוא מחזיק את הדברים ביהל אור, והוא מפני שכתוב שם "וכן עיקר" שני פעמים. ולכן לדעתו לשון וכן עיקר יותר חזק ממה שכתב בביאורו לשו"ע "וכן מוכח כל הסוגיא" וגם זה שכפל את הדברים מראה חוזק הכרעתו, וממילא לדעתו נקטינן כהלשון הכי חזק, ולדעתו גם לא נחשד שום אחד מתלמידי הגר"א לזיוף, עכת"ד.

אבל לענ"ד אין בזה כדי להכריע, וזאת החלי:

מה שאמר הגר"א וכן עיקר שני פעמים, נראה שאינו כפל לשון, אלא הכוונה לשני דברים. שהמעייין שם יראה שבתחילה כתב הגר"א פירוש לדברי הרע"מ שגורס תיבת חוליא. ושוב כתב "ויותר נראה דל"ג כלל חוליא", אלא כצ"ל בת יחידה תכלת שבציצית" והנה רק יתכן לומר פשט כזוה"ק ע"פ שיטת הראב"ד אם לא ששיטת הראב"ד עיקר, ולכן ציין למה שכתב במקו"א שכן הוא עיקר וז"ל: "והוא חוט הרביעית כדעת הראב"ד, וכמש"ש שכ"ה עיקר" (ולכן ניתן לפרש הוזהר הכי) וכ"ה בספרי שלנו (כוונתו לכאורה להספרי פר' שלח, וכוונתו ב"שלנו" הוא לומר שהתוס' לא גרס כן), כלילא

מג' חוטין לבן אות ד' שבשם (כל זה הוא פירוש בדברי הזהר, וכתב על כ"ז) **וכן עיקר** (כלומר פשט זה שלא גרסין חוליא וכוונתו להראב"ד הוא עיקר המהלך בזהוהר) "ע"כ. ולכאורה אין שום כפילות המראה חזק שיטתו.

ובעיקר ההנחה שלשון "וכן עיקר" יותר חזר מלשון "אבל הענין כך הוא....וכן מוכח כל הסוגיא" יש להעיר שיש לומר איפכא, שלשון וכן עיקר אינו אלא הכרעה בעלמא בין השיטות, כלומר שיש מקום לכל שיטה ושיטה, אלא ששיטה מסוים הוא עיקר השיטה. משא"כ לומר שמוכח כל הסוגיא דלא ככל הראשונים (שמהלך של הגר"א בביאורו כאן רחוק משאר מהלכים שכתבו הראשונים) הוי דבר חמור וחזק, שהגר"א כותב כאילו כל הראשונים טעו בהבנת הסוגיא, וידוע שלחלוק על כל השיטות הוא יותר חמור מסתם הכרעה (וכמו כן מצינו שהרבה מהאחרונים שנמנעו מלחלוק עם הראשונים בסברתם, מ"מ לא נמנעו מלהכריע בין השיטות).

ודבריו בביאורו הם שיטה חדשה, ובהקדמה לתקלין חותין כתב: "כי לא מלאו לבו לחדש איזה שיטה חדשה נגד הראשונים או להגיה איזה הגהה חדשה, כ"א אחר אשר עמד בדבר אשר נתקשה בו כמה ימים וכמה לילות בגודל יגיעה ורב העמל עד אשר זהמתו חיתו לחם ולא דבר עם שום אדם בעולם.... ואחר אשר האיר ה' עיניו למצוא דרך סלולה ע"פ שיטה חדשה או הגהה עוד לא התברך בלבבו לאמר שלום יהי לי, כ"א אחר רב הפשפוש ומשמוש ושקול דעתו הרחבה מני ים ובחיפוש אחר חיפוש בשני התלמודים ובכל דברי התנאים והאמוראים אשר היו דורים לנגד עיניו.... ונחה עליו רוח דעת ה' אז קרן עור פניו והיה לו לשמחת לבבו כמוצא שלל רב או אז תחזקנה ידיו לעשות הגהה או שיטה חדשה כאשר הראה לו משמיה מפענת נעלמים בכמה סוגיות הקשות כו" עכ"ל, ומבואר שלא כתב "שיטה חדשה" אבל להכריע בין השיטות כמו שעשה ביהל אור, ודאי אינו באותו המשקל.

וגם נראה שלשון "וכן עיקר" לא שייך אלא אם קיצר דבריו והספיק במועט, אבל אם בא לו בארוכה והאריך ופלפל בסוגיות הש"ס, והראה פנים לאיזה שיטה, ודאי מן המותר לכתוב אח"כ "וכן עיקר". ועוד ידי נטויה לומר שלא שייך לשון וכן עיקר אלא על שיטות שכבר נאמרו להכריע ביניהם, אמנם על שיטה שהוא עצמו חידש לא מצינו שיכתוב וכן עיקר. (וכן מצינו בכמה מקומות שהאריך הגר"א בשיטתו החדשה ולא כתב וכן עיקר, כגון הא דבין השמשות בס"י רס"א).

ולגופו של דבר, לא הבנתי הטעם להכריע כהלשון הכי חזק, שודאי לא לחינם הכריע הגר"א כאיזה צד שהכריע, וכנראה שודאי שינה הגר"א את דעתו בזה, וא"כ ע"כ צ"ל שחזר ממה שהיה ברור לו מלפנים, אבל ודאי קודם חזרתו החזיק כמו שהחזיק בלי ריפוי ידים, ולכן מובן שיכתוב לשונות חזקות, ואין זה משנה אם חזר מזה.

וגם כדי לנקוט כאיזה דרך צריך לסדר את כל הדברים מהו משנה ראשונה ומהו סוף דעתו. והיה נראה שכל המחודש מחבירו יותר רחוק לומר שכן עלה בדעתו לראשונה, וגם יותר רחוק לומר שחזר מזה. ולכן מצינו שני חידושים גדולים בתורת הגר"א בזה. הא שבביאורו כתב שלכו"ע, אף להרמב"ם והראב"ד, הגירסא הנכונה הוא ד' חוטין של תכלת וד' של לבן (והס' מלהזכיר כאילו לא ראה ראה הגר"א הספרי כשכתב את זה, שזה שקר וכזב כמו שהארנו לעיל), וגם שיטתו בביאורו שהוא שיטה חדשה נגד כל הראשונים ג"כ הוי חידוש גדול. ולכן יש לומר שסדר הדברים כך הוא: בתחילה הכריע ביהל אור כהראב"ד ושם הביא סיוע מהספרי וז"ל: "וכ"ה בספרי שלנו", ובאותו תקופה הגיה הספרי בפר' תצא כדי להתאימו עם שיטת הראב"ד. ואח"כ חידש שאין המח' תלוי כלל בחילופי גירסאות, וחזר מההגה לפר' תצא, ושוב הגיה של פר' שלח להיות ג"כ

כמו שהוא בפר' תצא (וכתב שהגירסא לפנינו שם הוא משבשתא, שזה דבר חזק, שלא מצינו בשאר ההגהות שכתב כן). אבל על אף שלדעתו שהעיקר הגירסא הוא כמש"כ התוס', לא ברור שמיד סבר שיש ד' חוטמים, אלא י"ל שעכ"ז עדיין לא סבר כהתוס' מטעם ג' הקושיות שהזכיר בביאורו. ושוב חידש מהלך חדשה בכל הסוגיא, ודלא כתוס' ששיטתו קשה, ועל שיטה זה כתב וכן מוכח כל הסוגיא.

אמנם אם נניח שדבריו ביהל אור הם סוף דעתו, צ"ל שחזר מכמה חידושים מבלי לתת טעם. שבתחילה סבר כמש"כ בביאורו שלא תלוי הפלוגתא בגירסאות, ואילו כאן הביא סיוע להראב"ד מהספרי, וגם צ"ל שחזר מזה שכתב מהלך חדשה (ועי' לעיל במה שהבאתי מההקדמה לתקלין חדתין) שכמוהו מוכח כל הסוגיא, לנקוט כדעת כהראב"ד מבלי להסביר את זה, ורק סמך על פשטות הספרי.

ולכן ע"פ סדר הדברים יותר מסתבר לומר שסוף דעתו הוא החידושים היותר גדולים, כלומר דבריו בביאורו לשו"ע.

וחכ"א כתב לי שעדיף לקבל הדברים ביהל אור, ששם הוא הגיה כשיטתו ולהגיה הוי דבר חמור, וע"כ הכריע לא רק בדעת נוטה אלא הכרעה ברורה. אבל מלבד שלא שמענו מעולם על כלל זה שהגהות הם יותר למעשה מביאורו לשו"ע, בלא"ה אין בדבריו ממש, שכאן לא הגיה בשום תוקף, רק כתב ש"יותר נראה שלא גרסין" ואין זה אלא כדעת נוטה. ובלא"ה פשוט שלחדש שיטה ולומר עליו שכן שמוכח כל הסוגיא, ודלא ככל הראשונים, ג"ז דבר חמור^{יב}.

וראו לי צייין לדברי החזון איש (פרלה סי' ב' אות ה') שמבואר שאם יש סתירה בין דברי הגר"א בהגהות לדבריו בשו"ע, תמיד הולכים אחרי הדברים בביאורו. וע"ע בבית רידב"ז על פאת השלחן הל' שביעית (פ"ח הי"א סוף דף צ"ב ע"א) שכתב "וכבר ידוע שאין לסמוך על הפירושים שהיו בידי אנשי בית מדרשו לאחר פטירתו של הגר"א ז"ל וגם על הגירסאות אחרי שבכ"ק ממש מבורר עכ"ל. וכן הענין כאן דהדברים שבביאורו הן מכת"ק, והשאר אינם אלא מלוקטים מדברי התלמידים ויש בהם סתירות.

ודעת החכ"צ (סימן י"ד) שאם יש סתירה בדעת איזה מחבר ראוי לנקוט המקום שבו ביאור שיטתו, והוכיח כן ממנחות נב. שהגמ' שם מביא סתירה בדעת ר"ש לענין פר העלם דבר אם באין מתרומת הלשכה, ושואל הגמ' האי מינייהו אחרייתא, ולבסוף מביא ברייתא שר"ש סומך דבריו על פסוק, וכתב רש"י שם ד"ה דברי "וכיון דמקרא יליף, עיקר הוא והך היא דאחרייתא" עכ"ל. וז"ל של החכ"צ "אף לדברי הסוברים דפליגא מוהרי"ק מדידיה אדידיה כבר פסקו ז"ל כדבריו שבשורש ב' והכי מסתבר דבשורש ב' כיון דבתורת טעמא אתי עלה... (ופירט החכ"צ את האריית) היא עיקר וכאותה שאמרו בסוף פרק התכלת דף נ"ב כו'.

וכעין זה הוכיח המהרש"ם (עין הוראים עמ' ע"ב אות ט"ז) מהגמ' בחולין מט: שהגמ' הקשה סתירה בין רבי ישמעאל ור"ע, אר"י ור"ע, ולבסוף אמר הגמ' איפוך, והק' מאי חזית דאיפכת קמיתא, איפוך בתרייתא, והגמ' תירץ שהברייתא שני יותר מדקדוק ופרש"י שם שהטעם הוא שהאריך לדרוש הפסוקים, עי"ש.

נה. ועי' לעיל מההקדמה לתקלין חדתין שהגר"א לא חידש שיטה חדשה או גירסא חדשה [כלומר כנגד כל הראשונים] בלי ראיות עד אין מספר [אבל להגיה דברי הספרי להתאים אם איזה שיטת הראשונים, הוכיח הרב דוד יצחקי בישורון ח"ה עמ' תקכ"ו מהרבה מקומות שאין זה נחשב כהכרעת הגר"א עי"ש].

והנה ברור שדברי הגר"א בביאורו הוא המקום שהאריך והרחיב שיטתו יותר משאר המקומות, ונמצא שלדברי החכ"צ והמהרש"ם כן עיקר לדינא.

ולפיכך על אף שאי אפשר לי לומר בוודאות שעיקר דעת הגר"א כהתוס', אבל ודאי יותר רחוק לומר שעיקר דעת הגר"א הוא כהראב"ד, וכמה קשה הדבר לסמוך על זה נגד דעת רוב רבותינו הראשונים, והנלענדר"כ.

סימן ז' - ביאור דברי הגר"א בביאורו לשו"ע

הנה דברי הגר"א בביאורו לשו"ע נכתב בתכלית הקיצור ואחר העיין נראה ברור שכוונתו להכריע כתוס'. ומשום שיש שלמדו דרך אחרת בדבריו אפשר בס"ד כל דבריו (וסליחה על האירוניה), ואז תראה בעליל שכוונתו להכריע כתוס' (והרבה מהאומרים בדבריו להפחין הודו לי בהודאת בעל דין שהם לא עינו בדבריו כ"כ, ולא טרחו כלל לפרש כל דבריו כו').

ואתו המח' בין ב"ש לב"ה בהש"ס, וגם בש"ס קי"ל כב"ש}. **אבל דעת הראב"ד ששני חוטין בלבד של תכלת וששה של לבן, והרמב"ם כ' דחוט א' לבד של תכלת וד' של לבן.** {וא"כ צ"ע על שיטתם מדברי הספרי, ודוחק גדול לומר שלא נחלקו אלא בגירסאות (כמו בכל מקום בכל התורה כולה הוא אם יש ראשון שדבריו מחדשין לא אמרין אלא מדוחק שגור גירסא אחרת) ולכן בא הגר"א להסביר שיטתם אף מתוך דברי הספרי פר' תצא}.

וטעמם {היינו א"א לומר "וכן הוא" כמו שכתב לשיטת תוס' כיון שאין הספרי מפורש, אלא טעמם} **ממשי"ב בספרי ועשו להם ציצית שומע אני יעשה אותן אחד בפ"ע ת"ל גדיל מכמה גדיל אין פחות משלשה דברי ב"ה ובש"א כר' ננ"ל** {כוונתו לומר שהם גרסו בדברי ב"ש כנ"ל היינו כאותו הגירסא שגורס תוס' שס"ל לב"ש שיש ד' חוטי לבן וד' חוטי תכלת} **והביאו תוס' הג"ל ד"ה בש"א כר',** {לכאורה כוונתו להחזיק שהיו להרמב"ם והראב"ד אותו הגירסא שהביאו תוס'. ועכשיו מסביר הגר"א איפה ראו בזה שיטתם} **מדקאמר שומע אני כר' משמע דפתיל תכלת הוא אחד לבד, וגדיל לא כתיב אלא בלבן** {היינו שהספרי כותב שהוא אמינא שיש רק חוט אחד, ופי' הגר"א שזהו החוט אחד של תכלת והמשך של הספרי הוא שגדילים היו ריבוי, ומפרש הגר"א שלדעת הראב"ד זה רק ריבוי בחוטי הלבן - שהוא כדעת בית הלל בברייתא כמבואר להלן, ואילו לדעת ב"ש גדילים היו ריבוי בשני המינים - ולכן אם משמע שיש חוט א' של תכלת עדיין הדין הכי שמגדילים לא נחרבה שום חוטי תכלת}, **ומפרש הראב"ד חוט שלם והרמב"ם מפרש חוט א' ממש** {היינו שבאמת הם שיטה אחת והמח' הוא אם מה שפתיל משמע אחת מיירי בחוט קודם הכפילה או חוטי שלם. והא שלכאורה נמצא שדעת הראב"ד והרמב"ם הוא כנגד מסקנת הספרי שכתב שיש ד' של תכלת וד' של לבן, לא קשה מידי משום שכל מח' ב"ש וב"ה ההלכה כב"ה חוץ ממספר החוטים אם הם ג' או ד' שמצינו בש"ס דילן (מ"א:) שההלכה כב"ש, אבל אם בספרי בלבד פסק כב"ש אינו כלום שאין למידין הלכה מפי ברייתא כו'. ולכן המח' במספר חוטי ציצית אם ג' או ד' פסק בבמ'}

איתא בשו"ע סי' י"ב סע' א' בא"ד: **"ולרבינו חם לא מכשירים אלא בנשתתירו ב' חוטין שלימים דהיינו ארבע ראשים שכל אחד מהראשים ארוך י"ב גודלים אז מכשירים כשנפסקו השני חוטין אחרים אם נשתתיר בהם כדי עניבה אבל אם נפסקו ג' חוטין אף על פי שנשתתיר בהם כדי עניבה פסולים ומפני כך כשנחתכו שלשה ראשים אם לא דקדק בעת עשיית הציצית שיהיו ניכרים הד' ראשים שמצד אחד של הקשר חיישינן שמא כל ראש הוא מחוט אחד ונמצא שאין כאן אלא חוט אחד שלם הילכך מספיקא פסול כו' והלכה כסברא ראשונה מיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסכרת רבינו חם" עכ"ל.**

וכתב על זה הגר"א בביאורו: ולר"ת - תוס' הג"ל {מנחות ל"ח ע"ב ד"ה דאי} **כפי' דאי איגדרום תכלת כו' אפי' נשאר כדי עניבה.** {ועד כאן המקור לדברי השו"ע}

וכשיטתם דנותן ד' חוטין תכלת וד' לבן, וע"ש ל"ח א' ד"ה התכלת כו' (ומ' א') ונמ"א ע"ב בד"ה בש"א ארבע טעמא כו', וכ"ד רש"י וע"ש בד"ה מתבי טלית אין כו'.

וכן הוא {היינו מפורש בדברי תוס' בספרי דלא כהראב"ד והרמב"ם שכתב וטעמם, כיון שדבריהם רק נלמדו מהספרי אבל דעתם דלא כהספרי. וגם לשונו משמע שאין מקורו של התוס' מהספרי, אלא בספרי כתוב ג"כ כתוס', והטעם לזה הוא מפני שיש מקום ללמוד מאותו ספרי שההלכה כהראב"ד כדלקמן ולכן ע"כ אין מקורו של תוס' רק מהספרי, משא"כ לקמן בשיטת הרמב"ם ובראב"ד כותב וטעמם ממה שכתוב בספרי} **בספרי פ' תצא** {ולא פרשת שלח ששם הגירסא משובשת} **מכמה גדיל כו' ובש"א ד' של תכלת וד' של צמר כו' והלכה כב"ש, וכ"פ בגמ' (מ"א ע"ב) שם כב"ש** {וכלומר שאותו המח' שבספרי שס"ל לב"ש שיש ד' של תכלת וד' של לבן, הוא

שכל קושיותיו אינם קשים אלא על תוס', ואולי מכח הקושיות הכריע כהראב"ד באיזה מקום, ושוב אח"כ נתחדש לו דרך ליישב הקושיות}.

אבל העניין כך הוא, דודאי פתיל משמע

אחת {כמבואר בספרי} **וכן ציצית דלבן נמי**

משמע אחת {נראה שכוונתו הוא שאין מקור לומר שיש מספר יותר מאחת, וכן פתיל אינו משמע אחת כלומר שהוא מיעוט, אלא כל היכא דליכא הכרח נקטינן כהמיעוט מכח תפשת מרובה כו', אבל אם יש הכרח שהוא יותר מאחד ניתן לפרש כן בתוך חיבת פתיל כמו שציצית יוכל להיות לשון רבים אם יש הכרח, וכ"ז דלא כתוס' שכתבו שיש סתירה מהספרי להא דוקצין פתילים, וגם כתב שב"ש ס"ל שפתיל לאו דוקא, ואילו לדברי הגר"א אי"כ סתירה כלל שניתן לפרש אותו מילה או ללשון יחיד או ללשון רבים, ודו"ק}, **אבל לעולם**

שניהם שוין {היינו שמקור לדין לבן מבואר במנחות ל"ח שהוא מ"ציצית הכנף" והמקור לתכלת הוא פתיל תכלת, ונמצא שהקרא כך היא, ונתנו על ציצית- וציצית היינו שם של הגמיר- הכנף, וגם נתנו על ציצית פתיל תכלת. ואין טעם להרבות זה יותר מזה או אם יש ריבוי, הריבוי קאי על שניהם}.

וב"ה מפרי' גדיל ג' חוטין

וה"ה ללבן {היינו שגדילים רק היו ריבוי לג' חוטין

אבל הריבוי היו ריבוי על שני המינים}, **ובש"א**

גדילים הוא ארבעה כמ"ש בגמ' גדיל גדילי,

דב"ש סובר דגדיל משמ' שנים דלא כב"ה

דמפרי' ג', ולא דרשי לשון רבי' ג"כ, וה"ה

בתכלי {ולכן כשאמרו גדיל גדילים ד' זה קאי על שני

עניני ציצית, יש גדילים ד' על דין הכנף {לבן} ויש דין

גדילים ד' על דין תכלת, ונמצא לפי"ז הקיום של גדילים

ד' נעשה ע"י חצי חוטין- ולכאורה לפי"ז אם יקח ד'

חוטין של הרמב"ם שחציו צבוע תכלת, ודאי הוא כשר

לכתחילה {וא"כ אין מקום לשיטת ר"ת בגדרותיו שס"ל

שחציו א' של חוט מגין על חציו האחרת, וא"כ ע"כ אין

כוונת הגר"א להביא מקור לשיטת ר"ת וליה ולא ס"ל}.

ומ"ש בגמ' ד' שלשה הכל במין א' בלבד,

תכלי' או לבן {ולא קשה זה שהספרי לבי' קודם

הכפילה ולב"ש אחר הכפילה, שבאמת שניהם לדבר

אחד נתכוונו והוא לאחר הכפילה, רק ב"ה לא הזכיר

שמיירי בשני המינים כי פשוט הוא, שאין טעם להרבות

זה יותר מזה, וגם לא קשה המקור להכפילה, שמעיקר

הדין צריך הכפילה כדי שתהא שם ח' חוטין}, **וכן**

מוכת כל הסוגיא {היינו מעכשיו שביארנו שיש

מקום מעיקר הדין למספר ח' חוטין, ולא רק שיש ד'

חוטין ויש דין כפילה, אז מובן ענין של תלית בת ח' ודעת ראב"ו ור' ירמ' מדיפתי שציצית צריך ט"ז חוטין,

שיש ד' כב"ש, אבל המח' אם גדילים היו ריבוי בחוטי' הלכן בלבד או אם הוא ריבוי בשני המינים משום שלא הוכרע הגמ', אז דינו כסתם מח' ב"ש וב"ה והלכה כב"ה שהוא ריבוי בלבן, ולכן הרמב"ם והראב"ד אינם משועבדים למסקנת הספרי. ונמצא להלכה יש ד' חוטי' ציצית וגם להלכה גדילים היו רק ריבוי בלבן ולכן יש רק חוט אחד של תכלת. ולפי"ז אם יש שיטת רשב"ח גאון או הערוך שיש רק חוט אחד של תכלת, באמת אינו ראי' שזו היא הגירסא המקורית אלא י"ל שלמדו כנ"ל}.

{וממשיך הגר"א להקשות על שיטת התוס' } **וע'**

בתוס' ל"ח א' סד"ה הנ"ל התכלת כדמוכה

בספרי פ' שלח ופ' כי תצא כו' {כוונתו לכאורה

הוא שהתוס' למדו שמספרי זה ג"כ מוכח שפתיל משמע

רק אחד, ע"י תוס' שם שהקשו מהו הטעם שיש ב' חוטי'

תכלת או ב' חוטי' לבן, ותיצו בתירוץ השני שם דפתיל

משמע תרי ע"ש, ואז הקשה ע"ז "והכא על כרחין לא

משמע תרי כדמוכה בספרי בפרשת שלח לך ובפרשת כי

תצא ועשו להם ציצית שומע אני חוט אחד בפני עצמו

ת"ל גדילים כו' משמע דמפתיל לא הוה שמעינן אלא

חד" }, **וע"ש סד"ה בש"א הנ"ל,** {שם ג"כ נתקשה

מפתיל וכתב "והשתא סברי ב"ש דהוא הדין תכלת,

דפתיל לאו דוקא וסברא הוא להשוותם והיינו ד' חוטין

בלא כפילה ובית הלל סברי דפתיל דווקא" וכלומר גם

כאן כתב שפתיל משמע רק אחד} **ולכן דחקו תוס'**

במנין תכלת כו' {וכתבו בדף ל"ח לתרץ את קושיא

הנ"ל שצ"ל שהספרי חולק על ש"ס שלנו ונהפידוש

לחיבות אלו בתוס' סתום מאוד אבל לכאורה מוכח

שדוחק הוא] ולכן הניח הגר"א בזה שקשה על שיטת

תוס' מה שכתבו שפתיל משמע שנים, ובספרי משמע

שפתיל רק אחד}. **ועוד דחקו בתוס' במניין ח'**

חוטים, דגמ' לא קאמר אלא ד' גדיל גדילים

כו', ומפרשים ופתליהו מתוכו היינו שיכפלי

ע"ש בר"ה הנ"ל {תוס' כתב שם "ואם תאמר היא

גופה מנלן שצריך לכופלן ואי הוה מפרשין עשה גדיל

ופותליהו מתוכו היינו שצריך לפותלו כעין פתילה שהיא

כפולה ניחא" וזה דחק שבגמ' יש מ"ד תלית בת ח'

חוטין וגם יש מ"ד שחייב בט"ז חוטין, משמע שיש מקור

למספר ח' ולא רק לד' בכפילה ודו"ק, אבל בגמ' יש רק

מקור לד' מדרשה דגדיל גדילים}. **אבל בספרי עוד**

צ"ע דבה"א שלש ובש"א שמנה והא לא פליגי

אלא בגי' וד' {עוד הקשה שלכאורה לא מתאים לשון

הספרי שב"ה מיירי קודם הכפילה וב"ש מיירי לאחר

הכפילה. ומכח שלשה קושיות אלו בא רבינו הגר"א

בדעתו הרחבה לחדש מהלך חדשה לגמרי בכל הסוגיא

וע"ז מתרץ כל הקושיות. אמנם לא דחקו הדבר לומר שמקודם שחידש את דרכו היה נוטה להכריע דלא כתוס',

בתכלת אבל ליתא דבגמ' מוכח דבמנין הציצית קמפלגי: {נראה לומר שכוונתו הוא לתרץ קושיתו על הספרי למה לב"ה מיירי רק בג' חוטין ולב"ש בח', וכתב לתרץ לשיטת תוס' שכתבו "סברי ב"ש דהוא הדין תכלת דפתיל לאו דוקא וסברא הוא להשוותם והיינו ד' חוטין בלא כפילה ובית הלל סברי דפתיל דווקא", שאולי לעולם מיירי לאחר הכפילה וב"ה שמשמע שיש רק ג' חוטים, היינו רק ג' חוטי לבן, ולדעת ב"ה השומע אני קאי רק על התכלת, וריבוי של גידילים קאי על הלבן, ונמצא שיש ג' חוטי לבן וחוט אחד של תכלת לב"ה (שגידילים לא כולל תכלת), אבל דעת ב"ש שגידילים כולל גם תכלת, נמצא שיש ריבוי על שניהם ולכן הספרי הוכרח לפרש מנין החוטים של שני מינים - כיון שהדרשה הוציא מידי הפשטות, משא"כ לב"ה שעדיין פתיל כפשוטו אין צורך כלל לפרש כמה חוטים מתכלת ודו"ק היטב, ואז מדחה הגר"א (כפשוטו מדחה אותו שלא נראה כן בשיטת תוס', אבל אולי י"ל שלא נראה כן להגר"א להלכה, אבל אה"נ כן הוא שיטת תוס' וצ"ע) שבגמ' לא משמע הכי, אלא משמע שיש מח' ב"ש וב"ה כמה חוטים יש לבסוף ודו"ק} ע"כ.

שי"ל הם ס"ל שא"א לקיים דין גדילים אלא ע"י חוטי שלימים לפני הכפילה ודו"ק היטב והארכתי בזה במקור"א, וע"כ שיטת הגר"א בפי' הסוגיא {

ומ"ש תוס' בסד"ה בש"א הנ"ל ומיהו

בספרי איכא דאמרי כו' {שנים של לבן ואחד של תכלת ולכאורה זה קשה על הגר"א אם באמת יש כזה מ"ד, שמבואר מזה שאינו לעולם שוין}. **ליתא בספרי** {היינו הגר"א שראה כל הספרי ידע שאין זה מפורש בספרי בשום מקום [והדבר אחר בספרי או כוונתו לענין אחרת לגמרי, או שצריך למחוקו] **אלא שלמדו מתחלת ספרי ועשו להם כו' כנ"ל וכמ"ש בסד"ה התכלת** {היינו זה שכתב התוס' שיש כזה מ"ד בספרי, רק כתבו כן ע"פ הדיוק שעשה הראב"ד והרמב"ם שפתיל משמע א' וגדילים אינו אלא ריבוי על הלבן לדעת ב"ה כנ"ל, ולא שנמצא כן מפורש בספרי, ולכן עדיין ניתן לומר שלכו"ע יש סברא להשוותם, ודו"ק}.

ואפשר דמפרשי שדברי ב"ה דאמרי ג'

היינו ג' בלבן וא' בתכלת ול"פ ב"ש וב"ה אלא

עתה זכינו לדין שפשטות הסוגיא והספרי מבואר כשיטת רוב ראשונים שיש שני חוטי תכלת, וכן נראה עיקר לדינא.

ברוך רחמנא דסייען